

Den militære trussel mod Danmark 1979-1991

77 · FE's vurderinger af østlige kapabiliteter og intentioner

I gennem 1980'erne forsynede Forsvarets Efterretningstjeneste danske beslutningstagere, militære og civile myndigheder (ca. 200 eksterne modtagere) med periodiske månedlige efterretningsoversigter, der gav det løbende efterretningsbillede, medens det samlede trusselsbillede ligesom i 1970'erne blev dækket gennem den af tjenesten udarbejdede omfattende publikation *Truslen mod Danmark*, der udkom uregelmæssigt (til ca. 80 eksterne modtagere). I den kolde krigs sidste fase blev de udsendt i årene 1980/81, 1984, 1985, 1986, 1988 og 1991. Udgaven fra februar 1991 havde igen ændret karakter og udelod ordet „trussel“ fra overskriften, der nu var *Det efterretningsmæssige planlægningsgrundlag*, en titel der blev bibeholdt i de kommende år. Bogen dækkede i udgaven fra 1991 de militære kapabiliteter i Sovjetunionen og Polen.

Det var samme udsendelsespraksis, som FE havde gennemført i 1970'erne, men det udsendte efterretningsmateriale fra 1980'erne afspejlede i sagens natur nye tendenser og udviklinger inden for efterretningstjenestens interesseområder. Dækningen af de skelsættende politiske begivenheder i Polen, siden systemskiftet i Sovjetunionen under Gorbatsjov og endelig i 1980'ernes sidste år opløsningen af de kommunistiske regimer i de forskellige østlande var højt prioriteret og fyldte meget i efterretningsoversigterne. På det militære område blev gennemgangen af de landmilitære øvelser stort set begrænset til lister over iagttagne aktiviteter, medens dækningen af Warszawapagtlandenes fly- og flådeaktiviteter er omfattende og navnlig på flådesiden lejlighedsvis meget detaljeret (således bringes ved en lejlighed antallet af træffere under en sovjetisk flådeskydeøvelse¹) og tydeligt nok opprioriteret. Denne opprioritering skyldes næppe de østlige flådeaktiviteter, der var for nedadgående i 1980'erne og skal måske sættes i forbindelse med det øgede vestlige aktivitetsniveau i Østersøen i samme tidsrum.

Efterretningsoversigterne afspejlede en i det hele rolig militær udvikling i nærområdet præget af stort set rutinemæssige aktiviteter fra Warszawapag-

¹ Efterretningsoversigt (forkortes i det følgende EO) 8/88, s. 58. FE's arkiv.

tens side med ubådsincidenterne i de svenske farvande som væsentligste undtagelse fra normalbilledet. En ny udvikling i Østersøområdet var NATO-landenes øgede militære tilstedeværelse (med fly og skibe) som et udslag af den mere offensive amerikanske sikkerhedspolitiske strategi over for Sovjetunionen, der indførtes med Reagan-administrationen i 1981. Et symbolsk udtryk for strategien var slagskibet „Iowas“ to besøg i området. De øgede vestlige aktiviteter, der i øvrigt ikke er særligt velbelyste, omtales i oversigterne kun indirekte i form af omtale af de østlige efterretningsoperationer, som de vestlige øvelser og aktiviteter afstedkom.

Det fortjener at bemærkes, at Warszawapagtens opløsning i 1991 ikke betød nogen afgørende cæsur i det danske trusselsbillede. Rusland blev også i 1990'erne opfattet som Europas dominerende militærmagt, og i sit papir „Det efterretningsmæssige planlægningsgrundlag“ fra 1990 fremhævede FE den dybe usikkerhed om Sovjetunionens fremtid, der rådede, og de mange risici for omverdenen, som udviklingen i landet kunne medføre. I sine worst case-scenarier for 1990'erne, der, som det blev fremhævet, alene byggede på kapabilitetsovervejelser, udelukkede FE ikke, at Sovjetunionen kunne komme i væbnet konflikt med NATO-landene, og at den efter en indledende strategisk defensiv kunne overgå til offensive operationer. I disse scenarier indgik på grund af styrkeforholdet i området – dvs. fordi den militære modstand forudsås at være svagest her – muligheden af et omfattende sovjetisk angreb op i Jylland (med 8 divisioner), ligesom også amfibieoperationer mod øerne blev nævnt.²

Hermed gav FE forud for Warszawapagtens opløsning et signal om, at der indtil videre ikke var et efterretningsmæssigt grundlag for at ændre afgørende på det danske forsvar.

Vurderinger af kapabiliteter

Krisetegn i Østlandene

Som nævnt i tidligere afsnit af udredningen indgik østlandenes økonomiske situation som en vigtig strategisk størrelse i de vestlige efterretningstjenesters analyser, idet den ikke blot blev medtaget som en faktor i prognoserne for udviklingen af de militære apparater i Øst, men også som en tungtvejende enkeltfaktor i vurderingen af forholdet mellem befolkningen og det kommunistiske magtapparat i de enkelte lande. Den grundlæggende forudsætning var vel her, at der var grænser sat af økonomien for udviklingen af øststaternes militærapparater, idet regimernes legitimitet og i sidste ende overlevelse vurderedes at bero på evnen til at tilfredsstille befolkningernes forventninger om

² EO 9/90, s. 51-59. FE's arkiv.

ikke til et liv i frihed og luksus så dog om en rimeligt betrygget hverdag. Netop dette spørgsmål blev brændende aktuelt for de østlige ledere i 1980'erne, idet befolkningerne i lande som Sovjetunionen, Polen, Bulgarien og Rumænien kom ud for en mere og mere problematisk hverdag.

Den kritiske udvikling i de forskellige østlande var et fast tema i de forskellige efterretningsoversigter. Her skal blot peges på et par enkelte forhold, der på ingen måde afspejler kompleksiteten af det omfattende og dybtgående indhentnings- og analysearbejde, der udførtes.

De sovjetiske forsvarsudgifter blev i midten af 1980'erne vurderet at lægge beslag på 14-17 % af nationalproduktet. Det påpegedes i flere FE-analyser i begyndelsen af 1980'erne, at der fra midten af 1970'erne indtrådte en vis stagnation med hensyn til forsvarsudgifternes vækst, således at disse faldt fra 5 % til 2 eller 3 % i årlig tilvækst. Dette betragtede man som stagnation på ret højt niveau, men man gjorde opmærksom på, at der siden 1977 var sket en direkte nedgang eller stagnation i produktionen af kampvogne, fly, ubåde, større overfladeenheder og ICBM'er. Man præciserede dog, at det var *tilgangen* af nye våben, der ville stagnere. De eksisterende beholdninger af våben ville fortsat vokse.³ En vis stigning blev igen imødeset fra 1983-84. FE tog ikke selvstændig stilling til det blandt vestlige analytikere stærkt omdiskuterede spørgsmål om årsagerne til den konstaterede stagnation på våbenproduktionsområdet, men holdt sig i 1985 til, at vestlige analytikere i stigende grad vurderede at stagnationen afspejlede sovjetiske politiske beslutninger, der var påvirket af SALT I- og SALT II-aftalerne og den faldende økonomiske vækst i Sovjetunionen. Tidligere havde man også nævnt teknologiske problemer og flaskehalse som årsager.⁴

Fejlen i dette regnestykke var efter alt at dømme, at de vestlige eksperter troede, at den sovjetiske økonomi var større og stærkere, end den var. Nogle troede tilsyneladende, at den var ca. halvdelen af den amerikanske. Ud fra den forudsætning var de store forsvarsudgifter til at bære og repræsenterede ikke et uoverkommeligt problem for Sovjetledelsen. Når det er sagt, må det tilføjes, at FE's vurdering af den økonomiske politik, som Gorbatsjov fremlagde i form af en ny femårsplan (for 1986-90) og retningslinjer for den økonomiske vækst frem til år 2000, var særdeles nøgtern. Gorbatsjov-folkenes meget optimistiske retningslinjer for årene frem til år 2000 – der regnede med en accelererende vækst – skønnedes at have en „ikke økonomisk baggrund“ og således egentlig blot at være et signal fra en ny ledelse. Den nye femårsplan var optimistisk, men „ikke helt urealistisk“, om end det understregedes, at den omhyggeligt undlod at tage højde for „selve systemets funktionsmåde“ og forswarets kolossale forbrug.

³ EO november 1983, s. 11ff. FE's arkiv. – Ifølge teksten blev der taget udgangspunkt i CIA's seneste beregning.

⁴ EO november 1985, s. 18ff. FE's arkiv.

I slutningen af 1986 hed det, at de sovjetiske forsvarsudgifter ville vokse med 3 % pr. år i de kommende. Det oplystes, at de sovjetiske værn havde modtaget samme andel af ressourcerne som siden midten af 1970'erne, nemlig luftvåben (og luftforsvar) 30 %, hæren 24 % og flåden 17 % af forsvarsudgifterne.⁵

Polen

FE's dækning af de kaotiske kriseår i Polen igennem 1980'erne var som antyd det meget detaljeret og tæt og vidner om en højt prioriteret indhentningsindsats. I perioder blev udviklingen i Polen dækket tættere end udviklingen i Sovjetunionen.

Den afgørende begivenhed var i oversigterne indførelsen af krigsretstilstanden i Polen i december 1981, der ifølge FE gjorde Polen til et militærdiktatur under ledelse af general Wojciech Jaruzelski og en kreds af officerer. Kredsen kaldte sig med en dramatisk betegnelse „Det militære råd til nationens frelse“ (WRON).

Ser vi på det militære aspekt af indførelsen af krigsretstilstanden i Polen, tegnede der sig ifølge FE billedet af en plan, der uden at være krævet af Moskva dog var forhåndsgodkendt der. Planen blev tilsyneladende gennemført efter bogstaven. Den mest aktive indsats blev øvet af de polske sikkerhedsstyrker, der tog sig af konfrontationerne med de strejkende, medens hærens 15 divisioner, der alle var indsat, i hovedsagen foretog bevogtning- og patruljeopgaver rundt om i landet. FE tolkede hærens rolle som at virke „afskrækkende“.

FE vurderede, at tabstallene var betydeligt højere end de 8 døde og nogle hundrede sårede, der officielt blev opgivet.

FE konstaterede, at begivenhederne i Polen medførte øget beredskab i den østtyske, i den ungarske og i den tjekkoslovakiske hær, samt øget aktivitet i GSST, i styrkerne i det baltiske og det karpatiske militærdistrikt samt ved de luftbårne enheder i det vestlige Sovjetunionen. Der var ved årsskiftet intet, der tydede på, at en invasion var forestående, men det tilføjedes i samme åndedrag, at en sådan kunne indledes med relativt kort varsel.⁶

Ved årsskiftet 1981/82 var det FE's vurdering, at den polske hær var kommet gennem de forløbne uger med krigsretstilstanden, uden at moral eller disciplin havde lidt skade.⁷ Efter nytår vendte hovedparten af enhederne tilbage til deres garnisoner. Der opretholdtes dog stadig et stort antal „vejkommandoer“ specielt langs de øst-vestgående hovedveje. FE formodede, at de

⁵ EO november 1986, s. 23ff. FE's arkiv.

⁶ EO december 1981, s. 11ff, 24ff. FE's arkiv.

⁷ Efterretningsoversigt for 1981, s. 30. FE's arkiv.

polske myndigheder havde givet Sovjetunionen en garanti med hensyn til sikringen af de militære forbindelser gennem Polen.

Krigsretstilstanden i Polen blev suspenderet den 31. december 1982 og formelt ophævet den 22. juli 1983. Ophævelsen var ledsaget af en amnestilov, der dog ifølge FE snarere var en prøveløsladelse end en egentlig amnesti, og ifølge FE var der stadig mere end 1000 politiske fanger i Polen. Ifølge FE skete der ikke en tilbagevenden til situationen før december 1981, idet ophævelsen var ledsaget af ændringer af forfatningen og af særlove, der betød, at der ville herske undtagelsestilstand frem til 1985. I november 1983 etableredes tillige et polsk forsvarsråd i form af Komite til Landets Forsvar (KOK). Komiteen, der blev ledet af general Jaruzelski, fik tillagt de overordnede militære beføjelser (erklære krig, mobilisering etc.). FE så i udviklingen siden februar 1981 en gradvis militær magtovertagelse og en parallel til udviklingen i mellemkrigstiden under marskal Piłsudski.⁸

På det økonomiske område indtrådte ifølge FE en vis stabilisering fra midten af 1982. En økonomisk reform blev gennemført i 1982, der indførte en vis decentralisering og overførelse af kompetencer til de enkelte virksomheder. Forsyningssituationen bedredes dog ikke afgørende i årene derefter, og der var også problemer på andre felter. En stram lønpolitik affødte således mangel på arbejdskraft på en række områder. Alle økonomiske genopretningsforsøg blev tillige vanskeliggjort af afbetalingen af Polens store statsgæld, der tvang landet ind i langvarige og ydmygende genforhandlinger af statslånene.

Det generelle billede op gennem 1980'erne var en vis stabilisering af forholdene, idet et forholdsvis pragmatisk og – i sammenligning med andre kommunistiske lande – tolerant militærstyre havde held til at balancere mellem de større befolkningsgrupper og under den fremherskende politiske apati formå at neutralisere oppositionen. I de sidste år af 1980'erne voksede problemerne dog yderligere, samtidig med at det polske kommunistpartis krise blev helt åbenbar. Regimets sympati og samarbejde med Gorbatsjov-styret gav forholdsvis få konkrete resultater og var ingen redningsplanke, men var formentlig medvirkende til at Polen som det første kommunistland indførte et reelt flerpartisystem, og dermed bidrog til afviklingen af kommunismens magtstilling i Østeuropa.

Militære forhold

Ny defensiv sovjetisk militærdoktrin?

Et uventet militært initiativ udgik fra Warszawapagtens statschefer, der under et møde i Den politisk-konsultative komité den 29. maj 1987 offentliggjorde en tekst, der betegnede som Warszawapagtens militærdoktrin. Det nye lå

⁸ EO juli 1983, s. 12ff; EO november 1983, s. 15ff. FE's arkiv.

bl.a. i, at der var tale om Warszawapagtens doktrin – hvor man tidligere blot havde hørt tale om Sovjetunionens militærdoktrin, der vel var kendt i hovedtræk, men aldrig var blevet offentliggjort i sin helhed. Doktrinen proklamerede sig som klart defensiv i sigte og indhold og udgjorde et militærpolitisk udspil i forhold til Vesten.

Det hed i den udsendte tekst bl.a. (i direkte oversættelse);

- Militærdoktrinen er underkastet opgaven at forhindre krig, såvel kernevåben- som konventionel krig;
- Militærdoktrinen er udelukkende defensiv;
- Warszawapagtlandene vil aldrig, under nogen omstændigheder, indlede krigshandlinger mod noget land eller alliance, med mindre de selv udsættes for militært angreb;
- De vil aldrig være de første til at anvende kernevåben;
- De væbnede styrkers beredskab og kampkraft vedligeholdes på et niveau tilstrækkeligt til ikke at blive overrasket.

Efterfølgende antydede Sovjetunionens nye forsvarsminister Jasov i juli 1987, at der var foretaget ændringer af de militære doktriner eller arbejdedes herpå.⁹

I sin kritiske gennemgang af indholdet af den nye doktrin hæftede FE sig ved, at vestlige analytikere havde påpeget, at den alene indeholdt den politiske del af militærdoktrinen, der i den sovjetiske version altid havde været defensiv. Der manglede den militærtekniske del af militærdoktrinen med dens stærke betoning af offensivens fortrinsstilling frem for defensiven.

FE's vurdering – der først forelå i september 1987 og formentlig inddrog vurderinger fra andre NATO-lande – var, at den offentliggjorte tekst om den nye militærdoktrin ikke indeholdt noget nyt, og at man betragtede udsendelsen af den som en propagandaaktion rettet mod den vestlige offentlighed. Dette blev begrundet ved at henvise til divergenser mellem den fremlagte doktrin og de østlige styrkers opgaver, sammensætning osv. Doktrinen blev opfattet som et led i den nye udenrigspolitiske kurs over for Vest. I sommeren 1988 sagde FE direkte, at en revurdering af den sovjetiske militærdoktrin ville afhænge af, om der blev foretaget omstruktureringer og reduktioner af de væbnede styrker.¹⁰ En sådan udvikling aftegnede sig imidlertid efter Gorbatsjovs overraskende melding (i FN 7. dec. 1988) om ensidige sovjetiske styrkereduktioner ud over de reduktioner, der allerede blev forhandlet om. De ensidige reduktioner skulle omfatte 500.000 mand inden for Sovjetunionens væbnede styrker, samt tillige en reduktion i det europæiske rum af

⁹ EO 7/87, s. 24; EO 8/87, s. 63ff. FE's arkiv.

¹⁰ EO 8/87, s. 63ff; E-orientering 87/88 af 24. juni 1988, s. 23-25. FE's arkiv. – *E-orientering* blev i 1980'ernes anden halvdel betegnelsen for årsoversigterne.

10.000 kampvogne, 8500 artillerisystemer og 800 kampfly. Gorbatjov nævnte specifikt tilbagetrækningen af seks panserdivisioner fra DDR, Tjekkoslovakiet og Ungarn.

I sin forsigtige vurdering af det uventede nedrustningsforslag forklarede FE, at de bebudede reduktioner var udtryk for en erkendelse fra østside af, at man besad en konventionel overvægt i forhold til NATO, men FE så dem dog også som udtryk for en vilje til at nå videre resultater i de løbende styrkereduktionsforhandlinger. Reduktionerne ville tillige begrænse muligheden for at foretage et angreb med kort varsel mod NATO. I øvrigt var man af den opfattelse, at reduktionerne ikke havde større direkte betydning for Danmark, idet de vedrørte styrkebilledet længere nede i Tyskland, men man indrømmede dog, at reduktionerne på længere sigt kunne få betydning for Danmark.¹¹

I februar 1989 supplerede FE med oplysninger, der pegede på, at bebudede reduktioner i DDR og Polen kunne få betydning for Danmark. De østtyske reduktioner ville berøre 5. østtyske armé – den østtyske styrke, der i krig ventedes indsat mod Danmark. Det var også af interesse, at Polen bl.a. ville foretage reorganisering af 6. luftbårne brigade og 7. landgangsbrigade. Som vi har set i det foregående, blev disse to enheder – der tidligere betegnedes divisioner – konstant nævnt i forbindelse med en landsætningsoperation mod Danmark.¹² Uden at det direkte blev formuleret, måtte en reduktion af disse klart offensive styrker betyde en mindskelse af truslen mod Danmark.

Vi skal imidlertid frem til sommeren 1989, førend FE fremlagde et ændret syn på den nye militærdoktrin. FE vurderede nu, at der var alvor bag overvejelserne om en defensiv militærdoktrin, men gjorde også opmærksom på, at der ikke forelå oplysninger om implementering af en sådan doktrin. Implementering forventedes først fra midten af 1990'erne. Det blev dog erkendt, at der for første gang eksisterede en dialog med Vesten om spørgsmålet.¹³

I juli 1989 offentliggjorde FE så en omfattende gennemgang af oplysningerne om de ensidige sovjetiske styrkereduktioner inden for styrkerne i DDR (GSST), der i øvrigt fra juni 1989 bar navnet VGS (Den Vestlige Gruppe af Styrker). I analysen blev det vurderet, at tilbagetrækningerne skete stort set som annonceret. Derimod godtog man ikke, at den bebudede omorganisering af de sovjetiske divisioner til en „defensiv divisionsstruktur“ skulle være en defensiv foranstaltning, men satte den i forbindelse med tidligere sovjetiske overvejelser om indførelse af en mere afbalanceret divisionsstruktur, der var bedre tilpasset kravene under en konventionel krig af længere varighed og herunder tog hensyn til den stigende urbanisering i Vesteuropa. Den sov-

¹¹ EO 1/89, s. 51ff. FE's arkiv.

¹² EO 2/89, s. 34ff. FE's arkiv.

¹³ E-orientering 88/89, s. 19. FE's arkiv.

jetiske divisions kampkraft ville uagtet reduktionen af kampvogne ikke blive væsentligt ændret, hed det, hvorfor det af Sovjetunionen introducerede begreb „den defensive divisionsstruktur“ ifølge FE måtte opfattes som et propagandabegreb. Med andre ord antydede FE, at Sovjetunionen var ved at indføre en til kampforholdene i Vesteuropa mere hensigtsmæssig divisionsstruktur end den nuværende og solgte ændringen som et nedrustningsforslag. Det blev dog som tidligere medgivet, at de sovjetiske styrker i DDR gennem reduktionerne fik begrænset evnen til umiddelbart at kunne iværksætte et angreb.¹⁴

I november 1989 konkluderede man en fornyet gennemgang af hele doktrinspørgsmålet med, at der ikke var sket fundamentale ændringer af den militære del af militærdoktrinen. Offensiven havde stadig præferencen og kom til syne i det krav om „tilstrækkelighed“, der nu udgjorde en vigtig del af den militære doktrin. Konklusionen på en længere udredning var, at den sovjetiske militærdoktrin ikke var færdigudviklet og „næppe [ville] blive udmøntet i en substantiel defensiv orientering før efter 1995“. Dette var også opfattelsen i april 1990, hvor man antog, at forskellene mellem den politiske og den militære doktrin bundede i forskellig opfattelse af, hvilken trussel NATO-landene udgjorde. Man fremhævede også, at den nye politiske doktrin kun havde haft mulighed for at gøre sin indflydelse gældende siden 1987, og at en række historisk betingede forhindringer skulle overvindes, før den militærtekniske del af doktrinen kunne ændres.¹⁵

Polen fremlagde i februar 1990 en national forsvarsdoktrin og distancerede sig således fra den i maj 1987 fremlagte Warszawapagtdoktrin. Doktrinen byggede på fortsat polsk medlemskab af Warszawapagten, men lagde hovedvægten på det nationale forsvar og det defensive aspekt. Det var FE's vurdering, at Warszawapagtens militære betydning var svindende, og at den fremlagte polske doktrin havde midlertidig karakter og snart ville blive afløst af en ny.¹⁶

Ændret status for det sovjetiske militær?

Vestlige analytikere bemærkede, at Gorbatsjovs magtovertagelse indebar en svækkelse af det sovjetiske forsvars muligheder for at øve politisk indflydelse, idet de væbnede styrker ikke fik en repræsentant i politbureauet. En yderligere svækkelse af forsvarrets rolle indtrådte ifølge FE som konsekvens af den tyske sportsflyver Matthias Rusts spektakulære flyvning til Moskva den 28. maj 1987 med påfølgende landing tæt ved Den Røde Plads. Umiddelbart efter hændelsen pensionerede politbureauet forsvarsminister marskal Sokolov og afskedigede chefen for luftforsvaret marskal Koldunov, der angiveligt skulle være blevet degraderet til menig (!). Ny forsvarsminister blev den ret ukendte

¹⁴ EO 7/89, s. 36ff. FE's arkiv.

¹⁵ EO 11/89, s. 55-59; E-orientering 89/90 – af april 1990 – s. 32-36. FE's arkiv.

¹⁶ EO 11/90, s. 46-48. FE's arkiv.

armégeneral Dimitrij Jasov, der vurderedes at være et redskab for Gorbatsjov. Den overordnede tolkning var, at „perestrojkaen“ nu skulle udvides til forsvaret, der allerede – ret sensationelt for sovjetiske forhold – inden „Rust-affæren“ var blevet genstand for kritik i Pravda, og at Gorbatsjov havde benyttet flyskandalen til at foretage et generationsskifte i forsvaret. Afskedigelserne og pressekritikken blev af FE set som „en alvorlig ydmygelse af et militært apparat, der hidtil har været fremstillet som helligt og ufejlbarligt“.¹⁷

Betød dette klare tab af status for Sovjetunionens væbnede styrker, at det danske trusselsbillede måtte revideres? Uden tvivl, men i hvilken retning? Dette uddybes ikke nærmere fra FE's side, ud over at man konstaterede, at „trusselsbilledet er ændret“. I denne som i andre situationer fra anden halvdel af 1980'erne fornemmes en vis tøven med hensyn til at ændre på trusselsbilledet. Dette var også en ganske alvorlig sag. En omvurdering af trusselsbilledet kunne få implikationer for forsvarsplanlægningen i NATO-landene, og NATO-landene havde jo også som bekendt udfoldet mange bestræbelser for at handle ud fra en fælles trusselvurdering. Gorbatsjovs forskellige initiativer fører da heller ikke til en ændring af det danske trusselsbillede. I FE's analyser fra sommeren 1988 blev den indledte militære „perestrojka“ anskuet som en traditionel disciplineringskampagne, der havde militærets støtte og dybest havde til sigte at indhente det teknologiske efterslæb, der var sovjetforsvarets problem. De iagttagne ændringer af de militært-civile relationer var af overfladekarakter. Forsvaret skulle styrkes gennem en ny stil og med nye midler.¹⁸

FE pegede i den forbindelse på Gorbatsjov-ledelsens „bevidste bestræbelser på at nedtone det militære aspekt i sovjetisk politik“.¹⁹

Efter diskussionerne på den 19. partikonference (28. juni til 1. juli 1988) blev opfattelsen af den militære perestrojkas sigte revideret en smule, idet den nu også vurderedes at ville bevæge sig ind på overvejelser af organisatorisk og strukturel karakter. En række udtalelser fra forsvarsminister Jasov og generalstabschef Akhromejev blev tolket som udtryk for, at det militære hierarki skulle forberedes på de krav om modernisering, som gjaldt for andre dele af det sovjetiske samfund. Forsvarets fremtidige udvikling skulle også ske under hensyntagen til samfundets økonomi og udviklingsmuligheder.²⁰

Sovjetiske kernevåben

FE ajourførte i oversigterne som tidligere den sovjetiske udvikling inden for alle områder af kernevåbensystemer. For de strategiske kernevåbensystemers vedkommende var der primært tale om en løbende justering af størrelserne i

¹⁷ EO 5/87, s. 14; EO 6/87, s. 44f. FE's arkiv.

¹⁸ E-orientering 87/88, s. 25ff. FE's arkiv. – Orienteringen er dateret 24. juni 1988

¹⁹ E-orientering 87/88, s. 28. FE's arkiv.

²⁰ EO 9/88, s. 15ff. FE's arkiv.

den sovjetiske del af kernevåbenbalancen, og tallene blev ikke gjort til genstand for nærmere analyser.

I betragtning af det omfang, diskussionen omkring mellemdistancekerne-våbensystemerne fik i Danmark og Vesteuropa, er det påfaldende, hvor relativt begrænset en rolle de militære aspekter ved opstillingen af de sovjetiske SS-20'ere spillede i FE's vurderinger. I efterretningsoversigterne begrænsede man dækningen til en registrering af opstillede sovjetiske affyringsramper. Det samlede antal mobile affyringsramper, som var deployeret mod mål i Vesteuropa, vurderedes ved udgangen af 1985 at være 243 fordelt på 30 baser. Det blev antaget, at der var oplagt mindst et ekstra missil til hver affyringsrampe. Til dette nye mellemdistancemissil skulle regnes 112 MRBM'er af typen SS-4 med en rækkevidde på ca. 2000 km. Disse forventedes også at være rettet mod mål i Vesteuropa.²¹

FE's tematisering af emnet skal formentlig ses i lyset af tjenestens generelle vurdering, at Sovjetunionen fra slutningen af 1970'erne havde „nedtonet betydningen af kernevåben på den europæiske skueplads til fordel for en større satsen på moderne højteknologiske, konventionelle styrker“.²² Dette indebar dog på ingen måde, at Sovjetunionen ikke forberedte sig på en eventuel brug af kernevåben på en række niveauer, jf. nedenfor.

FE's oprindelig tolkning af SS-20-deployeringen var, at Sovjetunionen havde indledt en modernisering af de forældede mellemdistancekerne-våbensystemer SS-4 og SS-5, jf. tidligere afsnit. I takt med politiseringen af emnet i 1980'ernes begyndelse blev deployeringen tillige set som et splittelsesmiddel i forhold til NATO-landene, men samtidig også som et middel til at blokere for NATO's nukleare optioner i tilfælde af krig, herunder specielt til at neutralisere NATO's muligheder for eskalationsdominans, et kernepunkt i den vestlige forsvarsstrategi. Dette anslag mod NATO blev ifølge FE forpurret gennem iværksættelsen af NATO's dobbeltbeslutning. Som mange andre i Vesteuropa så FE den mellem supermagterne i 1987 aftalte såkaldte „nulløsning“ på mellemdistancekerne-våbenområdet som en sejr for Sovjetunionen. Det hed herom: „I det kortere perspektiv giver INF-aftalen indlysende militære fordele for Sovjetunionen, og værdien af den konventionelle overlegenhed i Europa vil i det længere perspektiv kunne øges ved tilførsel af yderligere moderne teknologi som resultat af den generelle perestrojka-politik“.²³

Når FE talte om „indlysende militære fordele“ beroede det bl.a. på Sovjetunionens rådighed over kortrækkende kernevåben, der ifølge FE kompenserede for elimineringen af SS-20'erne. Ifølge FE havde WP en klar overvægt på området „kortere-rækkende nukleare våben“, og man så præsident Gorbatsjovs forslag fra begyndelsen af 1987 om eliminering af de kortere-rækkende (500-

²¹ Efterretningsoversigt for 1985, s. 42. FE's arkiv.

²² E-orientering 87/88, s. 28. FE's arkiv.

²³ E-orientering 87/88, s. 26. FE's arkiv.

1000 km) og taktiske nukleare missiler som et samlet fremstød, der sigtede mod en politisk og/eller militær svækkelse af NATO. Ud fra samme overvejelser blev den polske præsident Jaruzelskis forslag fra 8. maj 1987 om reduktion af korterevæbne kernevåben og af konventionelle styrker betegnet som en „afledningsmanøvre“.²⁴

Ser vi på materielsiden, blev på divisionsniveau inden for GSST det forældede taktiske missil Frog-7 (rækkevidde 75 km) gradvis erstattet af det mere præcise missil SS-21 (rækkevidde 120 km), der på grund af sin præcision også vurderedes at kunne bruges som konventionelt missil. Konverteringen skete i årene 1981/82 til 1987. Meget langsommere skete konverteringen til dette våbensystem i de mindre Warszawapagtlandes hære. I DDR og Tjekkoslaviet blev den indledt i 1984, men ved årsskiftet 1986/87 var kun én division i hvert land blevet udrustet med det nye missil. I begyndelse af 1987 blev konverteringen indledt i Polen; FE spåede, at den næppe ville foregå hurtigere end i DDR og Tjekkoslaviet. Endelig blev der tillige på frontniveau i 1980'ernes slutning indledt en udskiftning af det efterhånden også forældede Scud-B-missil med det nye og mere præcise SS-23-missil (maksimal rækkevidde ca. 500 km). Ved DDR's sammenbrud kom det frem, at Sovjetunionen også havde udstyret DDR, Tjekkoslaviet og Polen med SS-23 missilet. Missilet skulle i henhold til INF-aftalen have været fjernet senest ved årsskiftet 1990, men var ikke blevet det.²⁵

Hærstyrker

Ifølge FE var udviklingen i 1980'erne præget af generalstabschef marskal Ogarkovs tanker om lynkrigsførelse, der også overlevede hans tilbagetræden fra posten som generalstabschef i sensommeren 1984. Strategien gik ud på at opnå en hurtig sejr over modstanderen gennem massiv indsats af konventionelle våben. Det skulle ske ved bl.a. hurtig indsættelse mod modpartens nukleare fremføringsmidler og kommandosystemer. Hvis strategien lykkedes, fik NATO-landene måske ikke deres forsvar på plads i en krigssituation, herunder forberedelserne til indsættelse af kernevåben. Det var den sovjetiske selvforståelse, at styrkerne på grund af de senere års organisatoriske og våbentekniske udvikling havde styrket evnen til at gennemføre hurtige, offensive operationer.

Den offensive doktrin med angrebet som vigtigste kampform blev i den seneste udvikling ikke mindst præget af indførelse af helikopterstyrker på divi-

²⁴ EO 5/87, s. 15. FE's arkiv.

²⁵ EO november 1982, s. 27-29; EO 5/90, s. 78. FE's arkiv. – Som en modforanstaltning mod iværksættelsen af NATO's dobbeltbeslutning opstillede Sovjetunionen i 1984 det mobile SS-12/22 Scaleboard-missil (rækkevidde ca. 1000 km) i et antal af formentlig 48 launchere i DDR og Tjekkoslaviet.

sionsniveau, der tillod hurtige tyngdeforskydninger under angrebets forskellige faser. Endelig var der med oprettelsen af de helikopterbårne såkaldte „luftlandestormenheder“ skabt muligheder for operationer i dybden. Som vist nedenfor var det formodningen, at disse enheder bl.a. ville blive indsat i operationer mod Kielerkanalen, dvs. i ryggen på det dansk-tyske forsvar.

Selv om Sovjetunionen satsede på at gennemføre i alle tilfælde den indledende fase af en krig med konventionelle midler, havde den ifølge FE siden midten af 1960'erne opbygget en fleksibilitet til også at føre kernevåbenkrig på flere niveauer. Sovjetunionen anerkendte ikke begrebet „begrænset atomkrig“, men formodedes at kunne føre en sådan. Det skønnedes, at Sovjetunionen ville bruge kernevåben, hvis landet ikke kunne nå sine strategiske mål med konventionelle midler, eller hvis NATO besluttede at bruge kernevåben for at undgå et nederlag.

Som i tidligere perioder af den kolde krig blev det vurderet, at Sovjetunionen ville søge at gennemføre et forkøbslag med kernevåben, hvis det vurderede, at en kernevåbenkrig var uundgåelig.²⁶

I begyndelsen af 1980'erne konstateredes en ændring af Warszawapagtens kommandostruktur under krigsforhold, idet der til aflastning af den sovjetiske generalstab blev skubbet et led ind mellem denne og de enkelte fronter i form af den såkaldte „TVD“-struktur, hvor TVD stod for „krigsteater“, der var synonymt med „skueplads for krigshandlinger“ eller „operationsområde“. I den militære strategi blev omtalt otte kontinentale og fire oceaniske krigsskuepladser, blandt hvilke „den vestlige krigsskueplads“ eller Centraleuropa indtog en helt afgørende rolle. Med den nye struktur blev indført et operativt-strategisk hovedkvarter, der skulle forestå koordineringen af en række fronters operationer, herunder også den mere og mere vigtige luftoffensiv mod hovedmål i Vesteuropa. Dette hovedkvarter befandt sig i Legnica i Polen. FE ventede, at eventuelle operationer mod BALTAP også ville blive ledet herfra, men der forelå endnu ikke indikationer herpå.²⁷

En betydelig opmærksomhed blev viet en Warszawapagtstabsøvelse i 1984, der af FE vurderedes at være en øvelse i TVD-ramme. Det var den sidste store østlige landmilitære øvelse, der blev gjort til genstand for behandling i efterretningsoversigterne.

FE tog også stilling til spørgsmålet om de såkaldte „Operative manøvregrupper“ (forkortet OMG), der i begyndelsen af 1980'erne blev stærkt diskuteret af vestlige militæranalytikere og af nogle set som en ny farlig trussel mod NATO-landenes forsvar. Ifølge dette koncept skulle Sovjetunionen meget tidligt i en krig med Vesten søge at erobre vigtige mål i baglandet gennem dybe og overraskende operationer foretaget af dertil udvalgte styrker. Pointen var,

²⁶ *Truslen mod Danmark* 1984, s. 41-43. FE's arkiv. – Afsnittet om kernevåben i *Truslen mod Danmark* gennemgik kun mindre ændringer i løbet af 1980'erne.

²⁷ Efterretningsoversigt for 1985, s. 42. FE's arkiv.

at OMG ikke skulle svækkes ved at deltage i nedkæmpelsen af fjendens frem-skudte forsvar, men skulle kunne sætte helt friske tropper ind til operationerne i baglandet.

FE udviste i 1983 betydelig skepsis i sin behandling af temaet og gjorde gældende, at der kun eksisterede få indikationer på eksistensen af operative manøvregrupper. I 1988 blev konceptet taget frem til vurdering igen. Standpunktet var nu, at det stadig blev udviklet, men endnu ikke havde fundet sin form.²⁸ Men FE og måske også andre vestlige efterretningstjenester var på vildspor her. De operative manøvregrupper omtales i det østtyske øvelsesmateriale fra begyndelsen af 1980'erne, jf. kap. 79.

Flådestyrker

Sovjetunionen opretholdt også gennem 1980'erne en flådetilstedeværelse på alle verdenshave, men generelt indtrådte en vis reduktion af aktiviteterne i forhold til 1970'erne. Reduktionen var mest udpræget for Det Indiske Ocean, hvor der i midten af 1980'erne nu til stadighed kun opholdt sig 1-2 større enheder. Til at overvåge den amerikanske flåde i Middelhavet var der i 1986 gennemsnitligt indsat 7-8 enheder, hvor der i 1979 i gennemsnit havde været 12 (og i 1971 17). FE formodede, at der bag den svindende flådetilstedeværelse lå stigende problemer med at skaffe ressourcer til at holde flåden sej-lende.²⁹

I september 1983 afholdt Sovjetunionen en global flådeøvelse, der som noget nyt også involverede handels- og fiskefartøjer på verdenshavene. I Atlanterhavet og Norskehavet opererede fire skibskampgrupper, medens der i Middelhavet blev øvet antiubådskrigsførelse og missilangreb. Den hidtil største sovjetiske flådeøvelse blev i juli 1985 afholdt i Atlanterhavet, Norskehavet og Barentshavet. I øvelsen deltog ca. 100 større overfladeenheder fra Nordflåden, Sortehavsflåden og Østersøflåden og ca. 60 ubåde. Det var vurderingen, at øvelsen ikke bortset fra størrelsen afveg fra det normale, hverken geografisk eller operativt.³⁰

Det internationale flådebillede fik tilføjet et nyt element i 1980, idet Warszawa-pagt-enheder fra dette år begyndte at foretage en årlig sommersejlad fra Østersøen til Norskehavet og tilbage. I FE's oversigter blev den betegnet som en „øvelses- og demonstrationsejlad“. Kommandoen over disse øvelser gik på skift mellem de tre østlige flådemagter og blev i årene 1982, 1985 og 1988 bestridt af en polsk admiral.

²⁸ Efterretningsoversigt for 1983, s. 13; *Truslen mod Danmark* 1988, s. 177f. FE's arkiv.

²⁹ Efterretningsoversigt for 1986, s. 54. FE's arkiv.

³⁰ Efterretningsoversigt for 1985, s. 55f. FE's arkiv.

FE bemærkede i forbindelse med øvelsen i 1983, at den var øget med hensyn til varighed og operationsområde, men at øvelsen først og fremmest syntes at skulle demonstrere solidarisk optræden inden for Warszawapagten. Dette var også vurderingen de følgende år. Ved sejladsen i 1984, der blev ledet af østtyskerne og i øvrigt videreført til Kolafjorden og Severomorsk, var hovedindtrykket også et forholdsvis elementært øvelsesniveau trods demonstration af et operativt samarbejde. Ved øvelsen i 1985 omsejledes Færøerne for første gang. Ved retursejladsen til Østersøhavnene i 1986 gik øvelsen over til at være en indtrængningsøvelse af den type, der havde været gængs i 1970'erne, hvor de indtrængende skibe blev mødt med torpedo- og missilangreb fra forsvarende flådestyrker samt med luftangreb.³¹

Billedet undergik en ændring fra juni 1987, idet Warszawapagtsflåden fra nu af ikke sejlede længere end til Skagenområdet, hvorfra den returnerede til Østersøen. Retur-sejladsen havde også karakter af en indtrængningsøvelse, hvor enhederne blev udsat for missilangreb fra forsvarende enheder og flyangreb fra bombefly og jagerbombere. FE kommenterede forløbet ved at pege på „en videreudvikling af den i de senere år konstaterede tendens med større vægt på operationerne i Østersøen“. Øvelsen i maj 1988, der som nævnt blev ledet af Polen, var betydeligt kortere end i 1987 og imponerede på ingen måde de danske efterretningsfolk, der vurderede, at der var tale om „rutineprægede, ikke særligt omfattende operationer“. Det blev konstateret, at nogen „større udvikling med hensyn til øvelsesindhold synes ikke at være opnået“. Øvelsen blev gennemført sidste gang i juni 1990, hvor fire kampskibe – tæt overvåget i alle faser af NATO's efterretningsskibe og – fly blev forlagt til Skagen, hvorfra de returnerede. FE's vurdering af såvel det viste aktivitetsniveau som den taktiske træning var igen kritisk.³²

På materielområdet fortsatte Sovjetunionen i 1980'erne udbygningen af sin ubådsflåde med såvel angrebsubåde som strategiske ubåde, heriblandt den kæmpestore Typhoon-klasse (vurderet displacement på 30.000 tons neddykket), og med store overfladeskibe, hvor en ny slagkrydser af „Kirov-klas-sen“ tilgik i 1983. Sovjetunionen syntes også på vej ind i hangarskibsfasen, idet et hangarskib af samme størrelse som de amerikanske blev påbegyndt i begyndelsen af 1980'erne.

Flystyrker

Flyvevåbenet i Warszawapagtlandene var ifølge FE i 1980'ernes begyndelse genstand for væsentlige forbedringer. Den generelle vurdering var, at nye flytyper og nyt udstyr m.m. havde medført „en ganske væsentlig teknisk såvel

³¹ EO juli 1986, s. 33f. FE's arkiv.

³² EO 6/87, s. 58-64; EO 6/88, s. 63-70; EO 7/90, s. 65-70.

som taktisk kapacitetsforøgelse“ for Warszawapagtens flystyrker og luftforsvar. Kernen udgjordes af Sovjetunionens styrker, der inddeltes i luftarmeer (ca. 1000 offensive bombefly), frontflystyrker (18 enheder med ca. 4000 kampfly), flådeflystyrker (heraf Østersøflådens flystyrke på ca. 270 fly), transportflystyrker, kamphelikopterstyrker samt luftforsvarsstyrker.³³ Udviklingen førte også til en vis ændring af den overordnede vurdering af flytruslen mod det danske område. Selv om man opretholdt tidligere års opfattelse af, at Warszawapagtens flystyrker næppe kunne løse deres opgaver i området henset til antal og art af mål, hed det fra 1986 tillige, at de østlige flystyrker „i stigende grad bliver i stand til at efterleve og opfylde operative doktriner og planer på alle niveauer“.³⁴

En ny ændring af de organisatoriske forhold i flyvevåbnet blev indledt i 1986. Den indebar en overførsel af enheder fra militærdistrikternes flystyrker til det sovjetiske luftforsvar og til de selvstændige luftarmeer. En tidligere inddeling af luftforsvaret i distrikter (i alt 11) blev genetableret.³⁵ Der er ikke analyser eller vurderinger af denne organisationsændring fra FE's side, men initiativerne understregede formentlig det sovjetiske luftforsvars sårbarhed – der overhovedet udgjorde et hovedproblem for det sovjetiske forsvar – over for vestlige fly og ikke mindst krydsermissiler.

En af svaghederne ved det sovjetiske luftforsvar blev udstillet gennem den ovenfor nævnte affære fra maj 1987, hvor den unge vesttysker Matthias Rust fra Finland fløj et lille Cessna fly under det sovjetiske luftforsvar og landede i Moskvas centrum. Ifølge FE's første kommentar tydeliggjorde tildragelsen, at der fortsat eksisterede store luftforsvarsproblemer mod mål i lav højde. Dette kendtes også fra Polen og DDR. I en analyse i den næste efterretningsoversigt tog man imidlertid ordene i sig igen. Det hed nu, at vesttyskerens flyvning fra Helsinki til Moskva ikke i sig selv gav oplysninger af værdi om „USSR's stærke luftforsvar“, idet en tilsvarende flyvning ville kunne gøres i de fleste lande og derfor „luftforsvarsmæssigt [var] ret uinteressant“. Dette var tydeligt nok en korrektion fra FE's side for at udelukke misforståelser omkring det sovjetiske luftforsvar, hvis voksende kapacitet jo var blevet beskrevet i efterretningsoversigt efter efterretningsoversigt. Den sluttede med en formulering om, at den foretagne personeludskiftning inden for luftforsvaret dels var politisk betinget, dels ville medføre en forbedring af luftforsvarets effektivitet.³⁶

På materiel siden introducerede Sovjetunionen en række avancerede jagerfly og rekognosceringsfly. De vil blive nævnt under omtalen af udviklingen med hensyn til fly i nærområdet.

³³ *Truslen mod Danmark* 1984, s. 75ff. FE's arkiv.

³⁴ *Truslen mod Danmark* 1986, s. 103f. FE's arkiv.

³⁵ Efterretningsoversigt for 1986, s. 62f. FE's arkiv.

³⁶ EO 5/87, s. 69; EO 6/87, s. 44f. FE's arkiv. – Den overordnede vurdering af Warszawapagtens luftforsvar i anden halvdel af 1980'erne var, at det virkede „overvældende i mellemste og stor højde, hvorimod det i de lave højder endnu er mindre effektivt“ (*Truslen mod Danmark* 1986, s. 103).

Det nye sovjetiske strategiske bombefly TU-160 (Blackjack) blev nævnt fra begyndelsen af 1980'erne, men produktionen var formentlig på grund af tekniske problemer særdeles begrænset. FE vurderede, at 12 stykker var i operativ tjeneste fra efteråret 1988. Ved denne lejlighed blev det opgivet, at flyet kunne medføre 12 langtrækkende krydsermissiler med kernevåben (AS-15 eller AS-16).³⁷ Sovjetunionen besad desuden – ud over den voksende flåde af de tidligere omtalte Backfire-fly – nyere udgaver af de langsommere strategiske bombefly Bear og Bison. Udviklingen af Blackjack må formentlig tolkes som et i 1970'erne indledt – til dels fejlslagent – forsøg på at skabe en større luftflåde af hurtigtgående strategiske bombefly.

Kapabiliteter i nærområdet

Hærstyrker

De sovjetiske hærstyrker i DDR (GSST) omfattede i 1980'erne uforandret 20 divisioner (heraf én artilleridivision) og udgjorde ca. 350.000 mand. Divisionerne kunne gå i kamp med kort varsel. En reorganisering af enhederne blev indledt i begyndelsen af 1980'erne – ifølge FE den første siden 1964 – og medførte en vis omplacering af de enkelte divisioner inden for de fem sovjetiske armeer. I årsoversigten for 1983 indrømmede man imidlertid, at man var ude af stand til at sige noget om årsagerne til omorganiseringen og virkningerne deraf.³⁸

Samtidig konstateredes en fortsat styrkelse af panservåbenet gennem indførelse af nye kampvogne (T-80) samt en fortsat udbygning og kvalitetsforbedring af artilleriet og af det mobile luftværn. Udviklingen indebar, at førere på alle niveauer i højere grad kunne klare sig uden at få tildelt ildstøtte under deres operationer. Ifølge FE betød styrkelsen af artilleriet, at dette var ved at generobre den position, det havde haft inden reorganiseringen i årene 1957-61, dvs. inden Krusjtjov startede sin „nuklearisering“ af det sovjetiske forsvar.

Som tidligere opretholdtes et højt øvelsesniveau på de forskellige niveauer ved GSST strækkende sig fra stabsøvelser på højt niveau ned til taktiske øvelser på regimentsniveau. I 1983 konstaterede FE en mærkbar omlægning af uddannelses- og øvelsesaktiviteten med henblik på tilpasning til nyt materiel.³⁹ En række øvelser blev som påpeget af FE kontrolleret fra den sovjetiske generalstab i Moskva. Omtalen af øvelsesaktiviteterne ved GSST som ved de østtyske og polske styrker er fra midten af 1980'erne som regel lapidarisk og rutineagtig og mangler den detaljeringsgrad, der kendetegnede beskrivelsen af flåde- og flyaktiviteterne.

³⁷ EO 9/88, s. 78. FE's arkiv.

³⁸ Efterretningsoversigt for 1983, s. 85ff. FE's arkiv.

³⁹ Efterretningsoversigt for 1983, s. 111. FE's arkiv.

Polen

Polens krise i 1980'erne var en gennemgribende politisk og økonomisk krise og omfattede i mindre grad det polske forsvar. Forsvaret betragtede sig med nogen ret som bærer og leder af staten og som den kraft, der havde reddet landet fra den skæbne, Tjekkoslovakiet havde lidt i 1968. Ikke længe efter indførelsen af krigsretstilstanden var øvelsesniveauet normalt igen. Det var som i 1970'erne FE's vurdering, at den polske hær haltede efter den sovjetiske og den østtyske hær. Afstanden til den østtyske hær vurderedes at være seks år.

I midten af 1980'erne konstaterede FE dog, at der var gennemført „væsentlige organisatoriske og materielmæssige forbedringer“ i den polske hær. Artilleriet var styrket, og der var kommet flere og nyere kampvogne i de polske panserdivisioner, således at disse begyndte at nærme sig det sovjetiske og østtyske niveau. I en omtale af feltartilleriet i 1987 siges det dog, at væsentlige elementer af artilleriet stadig var forældede. Polen var nu i færd med at rette op på dette forhold ved at indføre en tjekkiskbygget 152 mm selvkørende kanonhaubits.⁴⁰

I maj 1984 blev Polen betroet ledelsen af den store Warszawapagt-øvelse „Lato-84“. Det blev af FE tolket som vidnesbyrd om, at de væbnede styrker i Polen havde overvundet krisen og havde kræfter til at gennemføre en større øvelse. Øvelsen blev vurderet at være en stabsøvelse på frontplan med deltagelse af polske og sovjetiske stabe.⁴¹

Men Polens dybe krise kunne naturligvis ikke undgå at få følger for beredskab og planlægning i Warszawapagten. Polen havde Warszawapagts næststørste hær og dets territorium havde strategisk betydning for Sovjetunionen. Spørgsmålet var blot: hvilke følger? Hvordan ville Polen agere i krig? Spørgsmålet havde betydelig relevans for Danmark, der var udset som mål for polske aktioner, hvis det kom til krig. Spørgsmålet gøres ikke til genstand for selvstændig vurdering i disse års rapportmateriale fra FE, men som man vil se af de nedenfor gennemgåede konfliktmodeller gik man 1980'erne ud fra, at polske styrker ville få en vigtig rolle i et angreb på Danmark. Det vil sige, at worst case-betragtningen har været afgørende. Der blev tilsyneladende ikke draget egentlige trusselsmæssige konsekvenser af det polske politiske og økonomiske kaos. Mærkeligt er det også i 1990 at møde den vurdering, at det ikke kunne udelukkes, at Sovjetunionen i tilfælde af en konflikt med Vesten kunne få bistand af Polen. Det var ud fra denne opfattelse, at Polen i begyndelsen af 1990'erne fortsat indgik i det danske trusselsbillede. Tanken byggede formentlig på Polens grænsekonstellation og på muligheden af, at et nyt stærkt Tyskland ville kræve en grænserevision. Vurderingen skal vel først og frem-

⁴⁰ Efterretningsoversigt for 1985, s. 47; EO 4/87, s. 51-53. FE's arkiv.

⁴¹ EO maj 1984, s. 33f. FE's arkiv.

mest tages som udtryk for den usikkerhed om sikkerhedsvilkårene i Europa, som Warszawapagtens opløsning og Tysklands genforening for en stund skabte.

DDR

FE vurderede i den anden halvdel af 1980'erne, at den østtyske mobiliseringskapacitet var større end hidtil beregnet, og at den landmilitære trussel, der udgik fra DDR mod Danmark, følgelig var større. Man havde specifikt opmærksomheden henvendt mod landets fire befalingsmandsskoler, der hver kunne sammensætte en mobiliseringsdivision (ved at anvende stampersonel, elever samt reservister), hvortil kom en femte division. Mobilisering af disse enheder vurderedes at kunne ske på 72 timer. Alt i alt omfattede den østtyske hær i 1988 11 divisioner fordelt på to armeer, dvs. tre divisioner mere end i 1970'erne. Den nordligste af armeerne var den 5. armé, der ventedes indsat mod Danmark i krig. Den bestod af én panserdivision og fire motoriserede infanteridivisioner.⁴²

Flådestyrker

Warszawapagtlandenes flådeaktiviteter i Østersøen viste gennem 1980'erne samme mønster, som var set 1970'erne i form af uddannelsesaktiviteter, lejlighedsvis flådeøvelser på nationalt plan eller Warszawapagtplan, patruljeaktiviteter, efterretningsindhentning samt forlægninger ind og ud af de danske stræder. I øvelsesbilledet spillede antiubådsøvelser (heraf mange omkring Bornholm) en fremtrædende rolle i hele perioden.

De sovjetiske beredskabspatruljer med de kernevåbenbestykkede Golf-2-ubåde blev også videreført i 1980'erne. Af ubådene var ifølge FE aldrig mere end fem konstateret aktive. I perioden 1981-86 konstateredes tre årlige patruljer, i 1987 og 1988 kun to og i 1989 ingen. Gorbatjov tilkendegav i maj 1989, at de alle ville blive hugget op inden udgangen af 1990. Ifølge FE var to enheder under klargøring til ophugning medio 1989.⁴³

Hertil kom fra 1981 et nyt patruljesystem i Østersøen med Whiskey-klasserubåde, af hvilke en enkelt blev verdensberømt, da den strandede på et skær uden for den svenske flådehavn Karlskrona i oktober 1981. Denne tildragelse vil blive omtalt nedenfor i forbindelse med en gennemgang af ubådsincidenterne i den svenske skærgård.

Disse neddykkede patruljeringer blev ifølge FE gennemført 6-8 gange om året med en gennemsnitlig varighed af 20 dage pr. patrulje i perioden 1981-

⁴² *Truslen mod Danmark* 1988, s. 44. FE's arkiv.

⁴³ EO 8/89, s. 87. FE's arkiv.

88. De ophørte tilsyneladende i 1989. Ifølge FE havde man ikke kunnet konstatere formålet med de neddykkede patruljeringer og ej heller deres geografiske udstrækning.⁴⁴

Der var også opmærksomhed omkring patruljesejladser med Whiskeyubåde i Nordsøen. Disse mentes i 1986 at være blevet overtaget af de nyere Foxtrot-ubåde, der udvidede patruljetiden fra tre til seks uger pr. båd.⁴⁵ Der er ingen vurderinger eller analyser af, hvad disse patruljer havde af opgaver. Vi ved nu, efter at Warszawapagt-øvelsesmaterialet fra 1970'erne er blevet tilgængeligt, at sovjetiske ubåde skulle oprette „vægge“ i Nordsøen i tilfælde af krig, dvs. formentlig et system af angrebslinjer i dybden, der kunne sættes ind mod store vestlige overfladeskibe og konvojer på vej til Danmark eller Norge.⁴⁶

De faste overvågningspatruljer uden for dansk territorialfarvand fortsatte som i 1970'erne. Fra slutningen af marts 1984 overtog Sovjetunionen den af polakkerne gennemførte patrulje på Kriegers flak ved Møn, medens polske enheder så overtog den af sovjetiske enheder gennemførte Trelleborg-patrulje. Det var FE's skøn, at skiftet var foranlediget af, at de mere avancerede (med hensyn til elektronisk indhentning) sovjetiske fartøjer bedre kunne varetage opgaven på Kriegers flak, der lå tættere på hovedruten for den vestlige militære trafik.

De stationære Warszawapagt-patruljer blev som tidligere suppleret af et varierende antal efterretningsskibe, der udførte såkaldt „særlig overvågning“ specielt i forbindelse med vestlige flådeøvelser i Østersøen og de danske farvande. Under NATO-øvelserne konstateredes „normalt“ op til fem efterretningsskibe i de danske farvande. Formentlig for at modvirke at brugerne af efterretningsoversigten skulle føle, at de mange indsatte østlige efterretningsskibe afspejlede en ekstraordinær situation i Østersøen, hedder det i efterretningsoversigten for september 1984. „Den forøgede særlige overvågning anses som normal reaktion på vestlig flådeaktivitet“.⁴⁷ Denne kommentar afspejlede, at FE alene havde som opgave at registrere østlige aktiviteter og ikke kunne meddele, at de vestlige aktiviteter i Østersøen var på et højt niveau.

Oplysninger om den østlige elektroniske overvågning i forbindelse med NATO's kernevåbenøvelse „Able Archer“ – der af kredse i Sovjetunionen tilsyneladende blev set som den mulige start på en kernevåbenkrig, jf. kap. 79, – blev bragt i Efterretningsoversigten for november 1983 under overskriften „Øget elektronisk overvågning i forbindelse med NATO-øvelsen „Able Archer“. Meddelelsen bestod dog alene af en opregning af de sovjetiske, polske, østtyske og tjekkoslovakiske opklaringsenheder, der var indsat mod „Able

⁴⁴ EO 8/89, s. 86. FE's arkiv.

⁴⁵ Efterretningsoversigt for 1986, s. 52. FE's arkiv.

⁴⁶ Dette nævnes i forbindelse med øvelsen „Val-74“, jf. kap. 53, note 22.

⁴⁷ EO marts 1985, s. 29; EO september 1984, s. 48. FE's arkiv.

Archer“, samt af en vurdering, der lød: „Omfanget af overvågningen svarede stort set til, hvad der normalt erkendes i forbindelse med øvelser bl.a. WIN-TEX-serien“. ⁴⁸ Det er FE's eneste omtale af den sovjetiske optræden under denne øvelse i det periodiske materiale.

Fra december 1987 blev den permanente sovjetiske patrulje på „Kriegers Flak“ flyttet til en position syd for Møn. ⁴⁹ Patruljesystemet blev stort set opretholdt til 1990, hvor det nedtrappedes i takt med Warszawapagtens opløsning.

Som i 1970'erne indgik Warszawapagt fartøjers omsejling af Sjælland (og undertiden også af Bornholm) med eller mod uret – som det udtrykkes i oversigterne – som et normalt element i flådebilledet. Disse sejlads – der gennemførtes til ind i 1990 – blev naturligvis registreret, men blev kun optaget i efterretningsoversigterne i de tilfælde, hvor særlige omstændigheder gjorde sig gældende. En sådan situation opstod i marts 1984, hvor Sjælland blev omsejlet af tre sovjetiske missilkorvetter. Det var formentlig den stærkeste styrke, der nogensinde havde foretaget turen rundt om Sjælland. Episoden blev dog ikke gjort til genstand for en vurdering fra FE's side, ud over at man konstaterede, at det var „ret sjældent“, at sovjetiske enheder foretog omsejlingen. I 1981 blev Sjælland omsejlet af ét sovjetisk orlogsfartøj (et landsætningsskib), og det samme gentog sig i 1982. Der havde ikke været nogen sovjetisk omsejling i 1983. ⁵⁰ I dag vil man være tilbøjelig til også at se sejladsen i 1984 som en magtdemonstration og sætte den i forbindelse med vestlige flådeaktiviteter i Østersøen og den øgede internationale spænding, der kendetegnede årene 1983 og 1984.

Warszawapagt-flådestyrker i Østersøen

Allerede i 1970'erne var den sovjetiske Østersøflåde rykket ned som den svageste af de fire sovjetiske flåder, og udviklingen i 1980'erne ændrede ikke på dette billede. Om end der konstateredes en vis tilgang af store missilbærende overfladeskibe vurderedes tilgangen ikke at opveje forældelsen af mange enheder. I 1980'ernes slutning blev passage af sovjetiske flådefartøjer på vej til ophugning i Vesten eller i den tredje verden et almindeligt syn.

Den polske flåde havde lige så store problemer med forældelse. En vis tilgang af nye stærke fartøjer kunne dog iagttages. I 1983 kom flåden i besiddelse af den nye sovjetiske missilkorvet af Tarantul-klassen, der afløste de forældede missilbåde og vurderedes at betyde en kraftig tilvækst til flåden. Uagtet deres krise begyndte polakkerne også at bygge større flådefartøjer. Bygningen af et „korvetlignende“ fartøj med et displacement på ca. 1100 tons blev i rapporten fra december 1984 betegnet som „epokegørende“. ⁵¹

⁴⁸ EO november 1983, s. 27f. FE's arkiv.

⁴⁹ EO 3/88, s. 56. FE's arkiv.

⁵⁰ EO marts 1984, s. 49f. FE's arkiv.

⁵¹ EO december 1984, s. 41f. FE's arkiv.

I dansk farvand. En "Tarantul" I klasse missilkorvet runder Kronborg efter en Sjællands-omsejling i 1988. (FE/Orlogsmuseet)

Polen fik i sommeren 1986 overdraget en moderne Kilo-klasse ubåd. I slutningen af 1987 blev der tillige i Østersøen registreret en Foxtrot-klasse ubåd med polsk flag. Foxtrot-klassen var en forholdsvis avanceret ubåd, og ifølge FE var det „overraskende“, at Polen nu besad den. Man tolkede det som en midlertidig tilgang bestemt af uddannelseshensyn.⁵² Da den polske flåde i januar 1988 fik et nyt flagskib i form af en stor sovjetisk missiljager af Kashin Mod-klassen, så FE erhvervelsen i lyset af „poliske prestigebehov“, herunder fornyet deltagelse i den fælles flådestyrke i Nordatlanten. Fartøjet ville ikke opfylde noget reelt operationsbehov, hed det, men blot belaste de i forvejen begrænsede ressourcer.⁵³

Den østtyske flåde blev ifølge FE ligeledes styrket igennem 1980'erne, idet den dels blev moderniseret, dels gennemløb „en reel styrkeforøgelse inden for næsten alle flådens komponenter“. Alt tydede ifølge FE på, at den i disse år fik tilført betydelige økonomiske midler. Specifikt blev forøgelsen af anti-ubådskapaciteten samt moderniseringen af missilbådene nævnt. Hertil kom fra december 1985 tilførsel af en jagerbombereskadrille til støtte for flådens operationer, jf. nedenfor.⁵⁴

⁵² EO november 1986, s. 44; EO 11/87, s. 42. FE's arkiv.

⁵³ EO 2/88, s. 58ff. FE's arkiv.

⁵⁴ Efterretningsoversigt for 1985, s. 58f. FE's arkiv.

Landsætningsøvelser

Warszawapagtlandenes landsætningsøvelser blev i 1980'erne afholdt dels som fællesøvelser, dels som rent nationale øvelser. Nationale øvelser gennemførtes af Sovjetunionen og Polen frem til den kolde krigs ophør. De fælles øvelser „Sojus-81“ og „Sojus-83“ var af mindre omfang end de nationale, sovjetiske øvelser og gav ikke anledning til alarmistiske kommentarer fra vestlig side. Det hed tværtimod i FE's vurdering, at øvelserne syntes „fortsat at repræsentere et beskedent træningsniveau“.

Sovjetunionens egne nationale landsætningsøvelser i Østersøen – „Sapad-81“ i 1981 og en mindre øvelse i 1983 – gjorde et større indtryk. Ved den sidste øvelse anslog FE, at løftekapaciteten omfattede den sovjetiske marineinfanteribrigade, dvs. ca. 3.000 mand. Denne øvelse var også interessant derved, at landgangen for første gang udførtes om natten. De vestlige analytikere bemærkede dog kritisk, at væsentlige elementer i en landsætningsoperation stadig ikke indgik i de sovjetiske øvelser; de manglede således realistisk minestrygning og integreret indsættelse af alle antiubådsressourcer.⁵⁵

Fra en sovjetisk landsætningsøvelse 14.-15. august 1986 ved Saltnicken (nord for Baltijsk) var FE i stand til at præsentere en række præcise detaljer, således at den første angrebsbølge bestod af syv Aist-luftpudelandsetsætningsfartøjer og fjerde bølge af det meget store landgangsskib Ivan Rogov (13.000 tons). For første gang siden 1981 var der også bekræftet deltagelse af (to) handelsskibe. Man hæftede sig dog mest ved, at en af de i Polen stationerede sovjetiske divisioner deltog i øvelsen. Dette fik FE til at konkludere, at denne division (6. Garde Motoriserede Infanteridivision) havde deltagelse i landsætningsoperationer som option. Med andre ord: denne division kunne i krig blive indsat mod Danmark i en landsætningsoperation. Ved samme øvelse konstateredes også en betydelig og realistisk indsættelse af flystyrker, herunder en betydelig integrering af flystyrker, der ikke kom fra flådeflyvevåbnet. Omskrevet betød denne konstatering, at der også kunne ventes indsat fly mod Danmark, som var hentet uden for Østersøflådens flyvevåben. Dette var en relativt ny tendens for Østersøområdet vedkommende.⁵⁶

I november 1986 forlod det meget store Ivan Rogov-landsætningskib imidlertid Østersøen og indgik efterfølgende i Stillehavsflåden sammen med sit søsterskib. Ifølge FE var skibet for stort og for dybtgående til at operere i Østersøen. Det blev vurderet, at den sovjetiske amfibiske løftekapacitet i Østersøområdet blev reduceret med 15 % ved Ivan Rogovs afgang.

Polen vendte i juni 1985 efter mange års pause tilbage til mere omfattende landsætningsøvelser med en øvelse, der ifølge FE omfattede et forstærket landsætningsregiment. „Det er mange år siden, at der er observeret en natio-

⁵⁵ Efterretningsoversigt for 1983, s. 130ff. FE's arkiv.

⁵⁶ EO august 1986, s. 32-36. FE's arkiv.

nal polsk landsætningsøvelse i en størrelsesorden som ovenfor beskrevet“, kommenterede FE øvelsen.⁵⁷ Polen foretog også i de følgende år landsætningsøvelser, men de var af begrænset omfang og havde rutinemæssig karakter. Det polske militærs ønske om fortsat at besidde en landsætningskapacitet førte i 1980'ernes slutning til bygning af den store Lublin-klasse, der skulle afløse de aldrende Polnocny'er. Dette affødte i forbindelse med CFE-forhandlingerne en dansk protest og en polsk-dansk meningsudveksling. Polakkerne fremhævede ved den lejlighed, at deres landsætningsbrigade ville blive omdannet til en „transport- og minelægningsdivision“, og at deres landsætnings-skibes løftekapacitet ville blive reduceret med 40 % frem til 1995, hvor det danske standpunkt var, at der i alle tilfælde på kort sigt ikke var tale om en reduktion af den polske kapacitet.⁵⁸

I 1981 blev det konstateret, at det fra de østtyske landsætningsøvelser kendte 29. motoriserede infanteriregiment var blevet flyttet fra Prora på Rügen til Hagenow syd for Schwerin. Dette måtte umiddelbart tolkes som en nedtoning af landsætningstruslen mod Danmark, idet det østtyske regiment havde været den eneste enhed, der øvede landsætningsoperationer. Efterfølgende blev opgaverne tilsyneladende overtaget af det 28. motoriserede infanteriregiment. Men den amfibiske uddannelse i DDR ophørte gradvis, og fra 1987 blev den ikke gennemført. FE blev dog ikke beroliget af den grund, idet den anså det for en mulighed, at den østtyske løftekapacitet ville blive stillet til rådighed for Sovjetunionen og Polen i påkommende tilfælde.⁵⁹ Som skildret i kap. 80 var forholdet det, at DDR opgav at gennemføre deres landsætningsoperation i Danmark, idet man skønnede den uigennemførlig.

Selv om Polen og navnlig Sovjetunionen i 1980'erne til stadighed gennemførte landsætningsøvelser i Østersøområdet og også opretholdt deres kapacitet, er det tydeligt, at Warszawapagten havde nedtonet disse øvelser, der heller ikke havde den demonstrative karakter, der havde kendetegnet øvelserne i 1960'erne og 1970'erne. Overhovedet kunne det vel diskuteres, om Warszawapagten i det hele taget besad en egentlig offensiv landsætningskapacitet, når den styrke, der kunne løftes, kun bestod i to-tre regimente, og når øvelserne ikke var mere realistiske, end tilfældet var. FE citerede i 1989, men uden egentlig kommentar, Østersøflådens chef admiral Vitalij Ivanov for at sige om sine amfibiestyrker: „Vi betragter dem imidlertid som utilstrækkelige til et effektivt forsvar. De kan løse opgaver med transport af tropper, materiel og våben i nærheden af frontlinjen, især når jernbane- og landforbindelserne er forstyrret. De kan også yde hjælp til omringede styrkegrupper og ved befrielse af eget territorium. Militære fagfolk må dog begribe, at der til en offen-

⁵⁷ EO juni 1985, s. 38-40. FE's arkiv.

⁵⁸ EO 8/90, s. 67-70. FE's arkiv.

⁵⁹ *Truslen mod Danmark* 1984, s. 47 og 65.

siv landsætningsoperation ville kræves langt stærkere amfibiestyrker, end dem som vore flåder råder over.⁶⁰

Selv om øvelsesbilledet pegede i en anden retning, holdt FE fast ved sin tidligere pointe, at handelsskibe kunne udnyttes til at erstatte den løftekapacitet, Warszawapagtstaterne manglede, og at Sovjetunionen og Polen ikke havde mangel på sådanne skibe. Man opretholdt således tolkningen – der var en worst case-tolkning – at en offensiv landsætningsoperation under visse omstændigheder kunne ventes mod Danmark.

Pr. 1. januar 1985 udvidede DDR sin territorialfarvandsgrænse fra tre til 12 sømil. Dele af søterritoriet havde dog af forskellige grunde en mindre udstrækning. Det betød ifølge FE, at mulighederne for at indhente oplysninger om Warszawapagts aktiviteter med søværnets og flyvevåbnets enheder var blevet reduceret i „væsentlig grad“ og varslingsmulighederne forringet.⁶¹

Den 2. oktober 1986 åbnede en sovjetisk-østtysk færgerute mellem Klaipeda i Litauen og Mukran på Rügen. Færgeforbindelsen skulle bl.a. aflaste togtransportforbindelsen gennem Polen mellem Sovjetunionen og de sovjetiske styrker i DDR og blev i starten betjent af én jernbanefærge. Det var planlagt, at der omkring 1990 skulle være indsat seks meget store færger på ruten.⁶² Åbningen af ruten blev genstand for mange spekulationer om en mulig militær betydning i den internationale presse. Det synes at have været FE's opfattelse, at ruten havde begrænset militær betydning, idet den ikke ville kunne opretholdes under krig.

Ubådsincidenter i de svenske farvande

Den 27. oktober 1981 grundstødte den sovjetiske ubåd U-137 af Whiskey-klassen ved indsejlingen til Gåsefjärden i Blekinge skærgård syd for den svenske flådebase Karlskrona. Strandingen skabte en spændt situation mellem Sverige og Sovjetunionen og blev slået stort op i den internationale presse, hvor den strandede ubåd blev omtalt som „Whiskey on the rocks“. Sovjetiske flådefartøjer, der søgte at komme den strandede ubåd til undsætning blev afvist af svenske marineenheder. I stedet opretholdt en række sovjetiske fartøjer en flådetilstedeværelse – og dermed et sovjetisk pres på svenske myndigheder – uden for den svenske tolvmilegrænse. Denne tilstedeværelse blev opretholdt, til svenskerne frigav ubåden den 6. november. Den 4. november meddelte det sovjetiske telegrambureau TASS, at en sovjetisk ubåd var grundstødt i Sverige på grund af dårligt sigt og fejl ved navigationsinstrumenterne. Dagen efter

⁶⁰ EO 10/89, s. 77f. FE's arkiv. – Den sovjetiske admiral udtalte sig til det vesttyske tidsskrift *Marinerundschau* (4/89).

⁶¹ EO januar 1985, s. 20f. FE's arkiv.

⁶² EO oktober 1986, s. 42f. FE's arkiv.

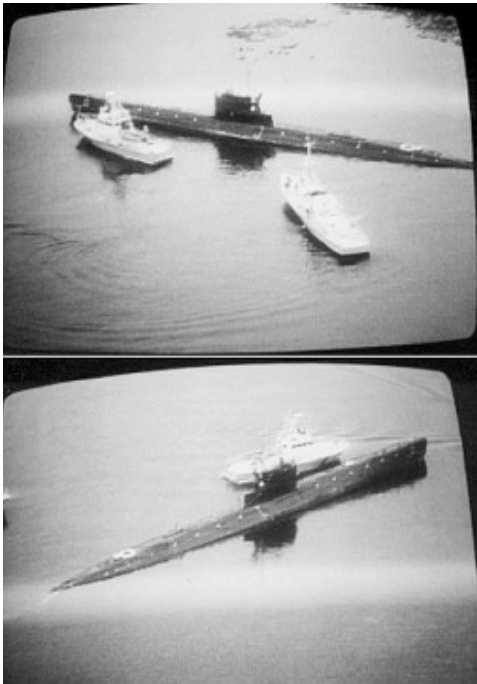
meddelte svenskerne officielt, at der ikke havde været tale om fejlnavigation, og at der sandsynligvis befandt sig kernevåben i ubåden, formentlig i form af en nukleart armeret torpedo.

I sin vurdering af sagen pegede FE på, at Sovjetunionen ifølge nye oplysninger fra efteråret 1981 tilsyneladende udførte et antal patruljer årligt i Østersøen med ubåde, og at den strandede Whiskey-ubåd netop kunne have været på en sådan patrulje. Man gjorde også opmærksom på, at den kunne have været i færd med at udføre en efterretningsopgave i forbindelse med igangværende svenske forsøg med anti-ubådstorpedoer. Man påpegede i den forbindelse på, at en tidligere ubådsepisode i svenske farvande fandt sted samtidig med afprøvning af et nyt våbensystem.

I sin omtale af sagen gengav FE efter en omtale af tidligere incidenter såvel den sovjetiske forklaring som den officielle svenske meddelelse. Implicit blev den svenske forklaring godtaget, idet det hed, at „Ubådsepisoden ved Karlskrona må fjerne den hidtidige skepsis, der har været i forbindelse med tidligere ubådsepisoder“, hvilket antagelig skal tolkes i den retning, at en mistanke om, at sovjetiske ubåde havde været impliceret ved de tidligere omtalte incidenter, nu syntes bekræftet gennem strandingen. Det blev i den forbindelse nævnt, at der „aldrig med blot nogenlunde sikkerhed“ havde foreligget observationer om ukendte ubåde inden for dansk territorialfarvand.

Det fremgik af teksten, at efterretningstjenestens opmærksomhed ikke specielt var rettet mod efterretningsaspektet af affæren. At Sovjetunionen udførte efterretningsoperationer med ubåde kunne næppe komme som en overraskelse for danske myndigheder, der jo selv anvendte ubåde som et selvfølgeligt redskab i indhentningen af efterretninger. Det helt afgørende i situationen for FE var ud over konstateringen af et nyt sovjetisk ubådspatroljesystem i Østersøen (i tilgift til de tidligere omtalte patruljer med nukleart armerede Golf-ubåde) den omstændighed, at en sovjetisk ubåd gennemførte patruljetjeneste i fredstid i Østersøen armeret med kernevåben. Det skal dog samtidig bemærkes, at der tilsyneladende forelå meget begrænsede informationer for FE om de nye patruljer. Ifølge efterretningsoversigten for 1982 forelå der ikke oplysninger om operationsområder eller opgaver for ubådene.

Det fremgik af efterretningsoversigten, at den mere end sandsynliggjorte tilstedeværelse af kernevåben i den strandede Whiskey-klasse ubåd havde ført til revision af den hævdvundne opfattelse i FE omkring tilstedeværelsen af kernevåben på de sovjetiske krigsskibe. Den hidtidige opfattelse gik ud på, at sovjetiske krigsskibe „kun i meget begrænset omfang“ ville medføre kernevåben i Østersøen i krigstid. Denne opfattelse hvilede på en tolkning, hvis enkelte præmisser var, at Østersøen var uegnet til krigsførelse med kernevåben på grund af manglende mål, at kernevåben ville have ringe effekt som følge af vanddybden, samt at der ville være risiko for, at den afstedkomne forurening ville bevæge sig mod Øst. FE vurderede nu, at sovjetiske enheder „på be-

TV-billeder fra grundstødningen i Sverige. Det svenske vagtfartøj lægger sig op ad ubådens bagende for at spore eventuelle kernevåben.

redskabspatrulje“ i Østersøen som standard medførte kernevåben og konkluderede forsigtigt – meget forsigtigt må det vist siges – at det måtte forventes, at kernevåben i en spændings- eller krigssituation ville være mere udbredt på sovjetiske enheder i Østersøen end tidligere antaget.⁶³

Her sluttede FE sin behandling af temaet, der tydeligt nok førte til en revision af det maritime trusselsbillede for Østersøen, idet kernevåben på sovjetiske orlogsskibe måtte tildeles en noget anden rolle end tidligere. En række vanskelige spørgsmål, som en eftertid finder væsentlige, blev imidlertid ikke rejst i FE's tekst. Der blev ikke spurgt, hvornår Sovjetunionen var begyndt at indføre kernevåben på enhederne i Østersøen. Var det ikke sandsynligt, at sovjetiske ubåde havde medført kernevåben i mange år? FE var også gået ud fra

den forudsætning, at der ikke ville være egnede kernevåbenmål i Østersøen. Men hvis nu ubåden havde opgaver i danske farvande eller i Nordsøen? Måske ville man fra sovjetisk side ikke udelukke, at der kunne fremkomme lønnende mål i form af store vestlige overfladefartøjer i Østersøen, i de danske farvande eller i Nordsøen.

Der blev heller ikke spurgt, om der kunne tænkes en kobling mellem de nyligt erkendte nye ubådspatruljer og den mere synlige NATO-flådetilstedeværelse i Østersøen, som kendetegnede 1980'erne. I begyndelsen af oktober 1981 havde ifølge FE alle tre WP-flåder etableret en særlig overvågning af den amerikanske flådes nationale øvelse i Østersøen „Baltic Operations 81“.⁶⁴ Disse nationale amerikanske øvelser (normalt forkortet „Baltops“) blev gennemført 1980'erne igennem og også med deltagelse af andre NATO-landes flådefartøjer.

Man kunne også have ønsket en kommentar til det forhold, at planlæggere i den sovjetiske Østersøflåde (eller i den sovjetiske generalstab?) tilsynela-

⁶³ EO november 1981, s. 28-30. FE's arkiv. – Hele afsnittet blev trykt uændret i Efterretningsoversigten for 1981 (s. 39-41), idet man dog udelod et ganske kort afsnit om nukleart armerede torpedoer.

⁶⁴ EO oktober 1981, s. 42. FE's arkiv.

dende havde besluttet at gennemføre en efterretningsoperation med en ret stor nukleart armeret ubåd i et svensk skærgårdsområde, der på søkortet var anført som „kontrolleret minefelt“, og hvor ubåden på grund af vanddybden kun kunne passere i uddykket tilstand. Denne beslutning er stadig svær at forstå ikke mindst på baggrund af, at man i Vesten forudsatte, at Sovjetunionen disponerede over miniubåde, der måtte skønnes mere egnede til at udføre en sådan operation..

FE udelod således en række spørgsmål omkring den strandede ubåds opgave, som i dag forekommer naturlige. Det betyder næppe, at man ikke havde stillet sig disse spørgsmål, men beroede formentlig på en vis uvilje mod at blotlægge sin egen usikkerhed og manglende viden i en efterretningsoversigt, der gik ud til et stort antal modtagere. Der er i disse oversigter en klar tendens til at prioritere fakta og ny viden på bekostning af diskussioner af muligheder.

Efter „U-137“-episoden forsvandt kommenteringen af ubådsincidenterne i de svenske farvande imidlertid fra de periodiske rapporter. De alvorlige episoder i Horsfjärden i oktober 1982, hvor den svenske flåde brugte miner mod fremmede ubåde, og ubådsjagten i Karlskrona skærgård februar til marts 1984 blev ikke omtalt i de periodiske rapporter. Den manglende behandling af et tema af stor betydning for trusselsbilledet i Østersøen giver anledning til undren og antyder måske en vis usikkerhed hos de danske analytikere. Incidenterne i 1982 blev dog nævnt i årsrapporten men på en forsigtig måde, idet der taltes om usædvanligt mange observationer langs den svenske kyst af „mulige fremmede ubåde“, ligesom tilstedeværelse af „små ubåde“ også havde været nævnt.⁶⁵ Om disse miniubåde hed det kort, at Sovjetunionen havde viden til at bygge dem. Det hed også, at der var tilgængelige oplysninger om, at den sovjetiske flådes specialstyrker rådede over miniubåde på ca. 100 t. Vurderingen på dette punkt var, at det var muligt, at der var miniubåde ved Østersøflåden, og at de havde opgaver mod NATO-enheder. Dette ændrede vurderingen af ubådstruslen i Østersøen, hed det til sidst.

Hvor spinkel den vestlige viden om de sovjetiske miniubåde i realiteten var, fremgik af Efterretningsoversigten for november 1986, hvor der blev berettet om søsætningen af en sovjetisk miniubåd på Sudomek-værftet den 20. august 1986. Det hed fra FE: „Der kan ikke siges noget om ubådens opgaver eller operationsområder, ligesom det heller ikke vides om der tidligere er bygget tilsvarende enheder, der i størrelse synes at kunne svare til nogle af de ubåde, der hævdes observeret bl.a. i svenske farvande“.⁶⁶

Spørgsmålet om baggrunden for ubådsincidenterne i de svenske farvande vil blive taget op i kap. 78 med udgangspunkt i oplysninger, der er fremkommet efter afslutningen af den kolde krig.

⁶⁵ Efterretningsoversigt for 1982, s. 72-74. FE's arkiv.

⁶⁶ EO november 1986, s. 47f. FE's arkiv. – Det blev skønnet, at miniubådens længde var 20-25 meter og dens diameter 5-6 meter.

Det blev betragtet som overvejende sandsynligt, at der i de grønlandske farvande både i 1985 og 1986 opererede ubåde fra lande, der ikke var medlemmer af NATO.⁶⁷ Eller med andre ord: der forelå efterretninger, der tillod ret sikre slutninger om foretagne sovjetiske ubådsoperationer i de grønlandske farvande.

I en *sammenfattende vurdering* af Warszawapagtens flåder i Østersøen påpegede FE, at Øst besad en kvantitativ overvægt inden for næsten alle typer, men noterede også, at forældelse var et problem. Derudover påpegedes en lang række mangler bl.a. på det taktiske område, i form af et forældet ubådsvåben, utilstrækkelig kapacitet til bekæmpelse af ubåde og miner.

Som i 1970'erne var det opfattelsen, at Warszawapagtflåderne kunne klare fredstidsopgaverne, men næppe opgaverne i en krigssituation. Det blev dog formuleret på en anden måde end tidligere, idet man nu betvivlede, at Warszawapagten kunne klare at overvåge det „kompakte aktivitetsbillede, som Østersøens geografisk begrænsede udstrækning medfører... Det må anses for tvivlsomt, om Warszawapagtflåderne besidder tekniske og operative evner til at leve op til disse krav [om detektering og identifikation].“

Her blev også talt for de indviede. Hvad der blev ment var, at de østlige flåder stod i en tabsgivende situation, fordi de ikke havde mulighed for at overskue og imødegå de komplekse vestlige offensive operationer ind i Østersøområdet i tilfælde af krig, operationer der formentlig i høj grad ville blive gennemført ved hjælp af elektronisk krigsførelse. Det skal bemærkes, at ovennævnte formulering først optræder i „Truslen mod Danmark“ fra 1985.⁶⁸

I 1988 blev det som noget nyt vurderet, at Sovjetunionen var på vej bort fra offensive maritime operationer i Østersøen på taktisk plan. Årsagen antydedes at være usikkerhed med hensyn til, om Sverige og Finland i praksis kunne forhindres i at støtte NATO i en krigssituation.⁶⁹ I betragtning af at det danske trusselsbillede havde været domineret af offensive østlige operationer mod de danske farvande siden 1950'erne, var det en ret overraskende vurdering. Tanken blev imidlertid fremført uden yderligere bevisførelse, og der kunne fremføres andre grunde til, at Sovjetunionen opgav de offensive flådeoperationer, f. eks. øget flådekapabilitet i NATO-landene og implementeringen af den nye østlige militærdoktrin.

Flystyrker

I 1980'erne fulgte FE aktiviteterne ved Warszawapagtens flystyrker med mindst samme interesse som i 1970'erne, idet man dog efterhånden opgav at

⁶⁷ Efterretningsoversigt for 1986, s. 55. FE's arkiv.

⁶⁸ *Truslen mod Danmark* 1985, s. 61f; *Truslen mod Danmark* 1988, s. 75. FE's arkiv.

⁶⁹ *Truslen mod Danmark* 1988, s. 76. FE's arkiv.

redegøre for de procentvise forskydninger med hensyn til aktivitetsniveau fra år til år. Interessen knyttede sig til de efterretningsmæssige aspekter af de talrige øvelser, som flystyrkerne løbende gennemførte.

En væsentlig flyveaktivitet var Warszawapagtens efterretningsflyvninger rettet mod kommunikations- og radarsystemerne i Danmark, Vesttyskland og – formodede FE – mod Sydsverige. Antallet af disse flyvninger, der udførtes i Østersøen og langs zonegrænsen i Tyskland, varierede betydeligt afhængigt af det vestlige aktivitetsniveau. I juni 1984 var der således 112 sorties (mod 80 i 1983 og 83 i 1985).⁷⁰ For antallet af vestlige efterretningsflyvninger ind i Østersøområdet, der voksede stærkt i årene 1981-86, se kap. 78.

Herudover udførtes flyvninger, der indøvede elektronisk krigsførelse (ECM). Disse flyvninger gennemførtes på ca. 10 dage pr. måned. På disse flyvninger øvedes forskellige midler, der sigtede mod at forstyrre NATO-landenes kommunikations- og indhentningsaktiviteter. Det drejede sig bl.a. om jamming og udlægning af de tidligere omtalte chaffs. Ifølge oversigten for august 1985 udlagde et sovjetisk Badger-fly den 29. august 1985 en korridor af chaffs på mellem 700 og 800 km i længden og med en bredde på tre til fem km.⁷¹ Også ved andre lejligheder blev der udlagt chaffs i betydeligt omfang for at forstyrre vestlig indhentning af oplysninger.

Derudover blev der til stadighed øvet elektronisk krigsførelse i forbindelse med flådeøvelser og jordstøtteøvelser.

På materielsiden betød indførelse af nye avancerede sovjetiske flytyper en vis justering af trusselsbilledet. Den nye avancerede jager Mig-29 Fulcrum kunne ifølge FE under dække af en paraply af egne jordbaserede missiler (SA-5 med en rækkevidde på ca. 250 km) engagere fjendtlige fly over det sydlige Danmark i alle flyvehøjder og udgjorde derved en forøget trussel mod danske offensive fly i lav højde. Vurderingen lød: „Danske flyoperationer vil derved vanskeliggøres i væsentlig grad“.⁷² Omsat til et mere konkret sprog betød det, at danske fly, der blev indsat mod mål i Østersøen eller Polen/Nordtyskland under krig, var mere truede end tidligere. I 1980'ernes anden halvdel indførtes den avancerede lidt større jager Su-27 Flanker ved de sovjetiske flystyrker i Polen. Flyet vurderedes at skulle eskortere de sovjetiske luftarmers jagerbombere på deres operationer mod Vesteuropa og mod farvandene i det danske nærområde. Dette indebar ifølge FE, at overlevelseschancerne for de eskorterede fly var forøget betydeligt.⁷³

I 1985 indsatte Sovjetunionen i Polen det avancerede rekognosceringsfly Su-24 Fencer E. Flyet deltog fra januar 1987 også i flyvningerne langs den in-

⁷⁰ EO juni 1985, s. 67. FE's arkiv.

⁷¹ EO august 1985, s. 56 (med kort over udlægningsruten). FE's arkiv.

⁷² Efterretningsoversigt for 1986, s. 64f. FE's arkiv.

⁷³ EO 7/87, s. 48f. FE's arkiv.

Sovjetisk "Fulcrum"-fly. (Flyvevåbnets Historiske Samling).

dre tyske grænse. Flyet var et altvejs- og dag-og nat-fly, der kunne udføre en række komplicerede efterretningsopgaver.⁷⁴

Også på et andet punkt var trusselsbilledet blevet ændret. Ifølge FE betød opstillingen af jagerbombere Foxbat-F ved de sovjetiske flystyrker i Polen og DDR, at dette fly med dets langtrækkende missiler (rækkevidde på 250 km) kunne nå danske radarstationer fra Warszawapagtlandenes territorium. Dette havde indtil nu kun indfløjne sovjetiske bombefly kunnet præstere.⁷⁵

Polen rådede i 1986 over 70-80 jagerbombere af typen Su-17 Fitter-K. Det endelige antal ventedes at blive 200-250 stk.⁷⁶ Det var en væsentlig styrkelse af det polske flyvevåben. Det var formodningen, at disse fly ville blive indsat offensivt mod Danmark.

Polen rådede i 1986 over 70-80 jagerbombere af typen Su-17 Fitter-K. Det endelige antal ventedes at blive 200-250 stk.⁷⁶ Det var en væsentlig styrkelse af det polske flyvevåben. Det var formodningen, at disse fly ville blive indsat offensivt mod Danmark.

DDR

I november 1985 pegede FE på, at der var ved at ske ændring af status for den østtyske flyveplads ved Laage sydøst for Rostock. Det var en af de militære Warszawapagt-flyvepladser, der lå tættest på dansk område. FE formodede, at pladsen var under konvertering til at være hjemsted for jagerbombere til den østtyske flåde. En sådan udvikling ville indebære „en væsentlig forøgelse af den østtyske flådes offensive potentiel“ i forbindelse med angreb på vestlige flådestyrker i den vestlige Østersø. Det ville også indebære øget mulighed for flystøtte til amfibieoperationer i BALTAP's område.⁷⁷ Inden årets udgang blev det bekræftet, at Laage var hjemsted for en eskadrille jagerbombere af typen Fitter-K. Det var en ændring af trusselsbilledet af betydning for Danmark, idet de nævnte opgaver hidtil havde skullet varetages af sovjetiske og polske jagerbombere.

I oktober 1986 foretog fly fra Laage en større demonstration ved Peenemünde – i nærværelse af fremtrædende militærpersoner heriblandt muligvis chefen for TVD-Vest marskal Ogarkov. Ifølge FE havde flystationen muligvis ved den lejlighed fået fuld operativ status. I november konstateredes det, at der var flere fly på Laage end forventet, idet der nu befandt sig et jagerbomberregiment med tre eskadriller samt flådens jagerbombeenhed (én eskadrille på 12 fly) på pladsen, i alt omfattende ca. 65 fly.⁷⁸

⁷⁴ EO 1/87, s. 62. FE's arkiv.

⁷⁵ Efterretningsoversigt for 1986, s. 64. FE's arkiv.

⁷⁶ EO juli 1986, s. 46. FE's arkiv.

⁷⁷ EO november 1985, s. 51f. FE's arkiv.

⁷⁸ EO oktober 1986, s. 49f; EO november 1986, s. 52. FE's arkiv.

Jagerbomberne fra Laage blev i 1987 også anvendt – formentlig i en sekundær rolle – som indhentningsfly langs den indre tyske grænse og i Østersøen. Fra juli 1989 etableredes et system af flyvninger fra Laage til syd for Bornholm og tilbage. Disse flyvninger blev af FE set som primært indhentningsflyvninger, idet flyene kunne foretage elektronisk indhentning over næsten 400 km, dvs. fra det meste af Danmark og det sydvestlige Sverige.⁷⁹

De sidste år af 1980'erne var kendetegnet ved en yderligere styrkelse af Warszawapagtens luftforsvar omkring den vestlige Østersø gennem introduktion af jord-til-luft-missilet SA 10b GRUMBLE. Dette system supplerede det eksisterende luftforsvarssystem – der bestod af hele tre missilsystemer – med et nyt missil med en rækkevidde på fra 5 til 130 km, hvorved systemet rakte til den sydlige del af København. Ifølge FE vurderedes selv en begrænset indførelse af systemet at medføre „en meget betydelig styrkelse af WP områdeluftforsvar i nærområdet og dermed af truslen mod NATO flyoperationer“. Det var også vurderingen, at systemet betød en betydelig styrkelse af den luftforsvarsmæssige flankesikring af Warszawapagtstyrkerne over for Centralfronten.⁸⁰

Vurderinger af intentioner

Konfliktmuligheder

I maj 1980 udsendte FE en ny udgave af *Truslen mod Danmark* og vurderede her, at de grundlæggende internationale forudsætninger for dansk sikkerhedspolitik ikke havde ændret sig afgørende i de senere år. Man forventede i øvrigt heller ikke væsentlige ændringer i det kommende årti. Denne måske lidt skræmsikre prognose byggede, som teksten gjorde det klart, på den tilnærmelsesvis paritet mellem supermagterne på kernevåbenområdet. Det var FE's opfattelse, at der var „et stærkt interessefællesskab“ mellem USA og Sovjetunionen om at undgå en kernevåbenkrig. FE anså forholdet mellem de to stater som en „blanding af konfrontation og samarbejde“, hvor staternes „faste beslutning“ om ikke at blive trukket ind i en direkte militær konfrontation dannede grundlaget for afspændingspolitikken, der fortsat blev set som nøglebegrebet til forståelse af deres optræden over for hinanden. Det erkendtes dog, at afspændingspolitikken for tiden „var svækket i sin fremdrift“, som det udtryktes.⁸¹

En gennemgang af trusselvurderingerne fra 1980'erne viser, at det var sidste gang, at FE inddrog afspændingspolitikken til forklaring af supermagternes overordnede relationer. Derimod opretholdt FE 1980'erne igennem pariteten på kernevåbenområdet og begge supermagters ønske om at undgå en

⁷⁹ EO 8/89, s. 109. FE's arkiv.

⁸⁰ EO 12/88, s. 67. FE's arkiv.

⁸¹ *Truslen mod Danmark* 1980, s. 21ff. FE's arkiv.

direkte militær konfrontation som de vigtigste variable i forståelsen af deres politik over for hinanden.

Selv om der 1980/81 måtte konstateres en række usikkerhedsmomenter i den internationale situation – nævnt blev usikkerheden om Sovjetunionens militære hensigter i Europa foruden en række generelle tendenser, der ikke var direkte knyttet til forholdet mellem supermagterne – så betragtede FE ikke på dette tidspunkt den internationale situation som spændt sikkerhedspolitisk og vurderede, „at risikoen for en storkonflikt [forekommer] i dag væsentligt mindre end i de første årtier efter anden verdenskrig“.⁸² Vurderingen forekommer umiddelbart lidt påfaldende, når man tager i betragtning USA's ganske stærke reaktioner på Afghanistan-invasjonen i december 1979 samt de øvrige NATO-landes mere afdæmpede reaktioner. Men FE's opfattelse var som tidligere, at mulige konflikter mellem Øst og Vest ville udspilles uden for Europa og Nordamerika.

I den nærmere begrundelse hed det, at et „tilsigtet“ angreb fra Warszawa-pagten mod hele NATO-området vurderedes at indebære „sådanne uoverskuelige risici, at en sådan aggression ikke i dag kan siges at forekomme som en nærliggende risiko“. Et begrænset angreb mod hele Danmark alene – et sådant havde FE i slutningen af 1970'erne faktisk udelukket, som vi har set tidligere – eller mod dele af Danmark (Bornholm, øerne syd for Sjælland) forekom ligeledes mindre sandsynligt. Derimod vurderedes politisk pression „at have den største grad af formodning for sig“, som det formuleredes.⁸³ Med andre ord: hverken den store planlagte krig mod Vesten, der jo havde spillet så stor en rolle i NATO-landenes trusselsbillede i starten af den kolde krig, eller et overfald på Danmark alene forekom særligt sandsynlige. Det var stort set samme vurdering af krigssandsynligheden som i 1970'ernes trusselsbillede og en vurdering, der holdt den kolde krig ud.

I den næste udgave af *Truslen mod Danmark* fra 1984 blev fremlagt et ændret og mere broget trusselsbillede. FE pegede på den ene side på, at den sovjetiske handlefrihed nu var blevet svækket, og at Sovjetunionens konkrete udenrigspolitiske indsats var aftagende, på den anden side skildredes et mere usikkert og risikofyldt internationalt miljø end tidligere, karakteriseret ved et voksende konfliktpotentiel i Mellemøsten, i Mellemamerika og i Sydøstasien og andre steder, der havde affødt spændinger, der kunne trække supermagterne ind i det lokale spil „selv mod deres vilje“. Set tilbageskuende fra 2004 kan det siges, at en række udviklingstendenser, der ikke i sig selv var skabt af supermagtsmodsatningen, nu rykkede i forgrunden som internationale problemer og begyndte at overskygge den kolde krig.

Det var også i 1984 vurderingen, at mulige konflikter mellem Øst og Vest ville blive udspillet i den tredje verden. Det blev nævnt som en mulighed, at

⁸² *Sst.* s. 20.

⁸³ *Sst.* s. 20, 31.

en direkte konflikt mellem Kina og Sovjetunionen kunne inddrage USA og dermed NATO. Den grundlæggende overvejelse var nu, at tidligere tiders dynamiske sovjetiske udenrigspolitik var blevet afløst af en mere forsigtig linje, og at Sovjetunionen bl.a. på grund af sin økonomiske svækkelse havde meget få politiske optioner tilbage.⁸⁴

Det, man i dag savner i 1984-vurderingen, er en omtale af de efterretningsmæssige implikationer af de spændingsfyldte relationer mellem Sovjetunionen og USA under det, der er blevet kaldt den „2. kolde krig“, i særdeleshed årene 1981-84. Dette emne behandles næsten ikke. Den stærkt øgede spænding mellem supermagterne blev konstateret, men ikke gjort til genstand for en egentlig vurdering hverken i de periodiske rapporter eller i *Truslen mod Danmark*. Det blev kort nævnt i 1984-udgaven af denne (s.14), at „afspændingen i løbet af 1982 blev nedkølet til niveau, der bringer minder om den kolde krigs dage“(!). Denne udvikling blev set i sammenhæng med skærpelsen af den amerikanske udenrigspolitik over for Sovjetunionen under præsident Reagan. Men det var så også alt. Der blev ikke redegjort for, hvori denne skærpelse bestod. Reagan-administrationens opgivelse af den traditionelle amerikanske containment-strategi og forsøg på at anvende en tvangsstrategi over for Sovjetunionen blev ikke omtalt. De konkrete implikationer af strategien, der til en vis grad implicerede Danmark som NATO-land, blev heller ikke beskrevet eller analyseret af FE.

Hele spørgsmålet om den ændrede amerikanske strategi over for Sovjetunionen vil blive behandlet i næste kapitel ud fra vor viden i 2005.

Vurderingen af stagnationen i den sovjetiske udenrigspolitik ændredes imidlertid efter Gorbatsjovs tiltræden, hvor FE så bestræbelser på en mere fleksibel og udogmatisk sovjetisk udenrigspolitik end tidligere. De forskellige signaler om fred og afspænding, der fra 1985 udgik fra den nye sovjetiske leder og kredsen omkring ham, og partichefens efterfølgende krav om ændringer i det militære system i Sovjetunionen, kastede vestlige analytikere ud i en vanskelig afvejning af, hvad der var nyt og gammelt i sovjetisk sikkerhedspolitik, efter at Bresjnev-perioden var afsluttet. Nye prioriteringer blev meddelt, men var de andet end retorik? Det fremgik af en række indikatorer, at en offensiv i form af et angreb mod Vesteuropa fortsat eksisterede som en hovedoption, hvis det skulle komme til krig med NATO-landene, men var selve krigsmuligheden med den nye leder ikke blevet yderligere teoretisk og usandsynlig?

Dette udtalte FE sig ikke om, men flere tekstændringer i den overordnede trusselsvurdering tydede på, at den hvilede på et ændret billede af magtforholdene i Sovjetunionen. I *Truslen mod Danmark* blev der i beskrivelsen af den sovjetiske strategiske kommandostruktur frem til og med udgaven af 1985 lagt vægt på militærets og specielt den sovjetiske generalstabs rolle under

⁸⁴ *Truslen mod Danmark* 1984, s. 14ff. FE's arkiv.

krig, idet det hed, at „Den Højeste Overkommando“ (VGK) med Generalstaben som udførende kraft ledede de strategiske operationer under krig. Under dette niveau blev nævnt kommandoerne over de egentlige TVD'er, samtidig med at det blev sagt, at det var usikkert, hvor selvstændige disse TVD'er egentlig var. I 1986-udgaven var teksten ændret, og der blev tegnet en anden beslutningsstruktur. Nu blev det i stedet pointeret, at en krigsbeslutning var politibureauets sag, og at den øverste militære kommandomyndighed ville blive ledet af generalsekretæren som øverstkommanderende for Sovjetunionens styrker. Tekstrevisionen afspejlede, at partiet vurderedes at have genindtaget sin plads som leder af de militære forhold i Sovjetunionen.

I det afgørende spørgsmål om Sovjetunionens strategiske målsætninger kan der fra midten af 1980'erne ligeledes spores en forskydning i FE's vurdering. Skillelinjen i forhold til tidligere vurderinger findes i *Truslen mod Danmark* fra (november) 1985, hvor den tidligere suveræne hovedopgave, nemlig at nedkæmpe NATO's styrker og ødelægge deres vilje til kamp, til en vis grad reduceres i betydning, idet den nu sidestilles med opgaven at forhindre angreb på Sovjetunionens territorium samt at bevare Warszawapagtens styrker. De to sidstnævnte opgaver var på ingen måde nye og havde i mange år været opregnet som sovjetiske sikkerhedspolitiske mål. De havde imidlertid en mere defensiv karakter end angrebet på NATO, og ved at sammenstille de tre målsætninger fremstod det, som om Sovjetunionen opererede med både offensive og defensive mål. Men hermed fremstod det for en læser af trusselsvurderingen som relativt uklart, hvad Sovjetunionens overordnede intentioner gik ud på. Var det offensive eller det defensive element stærkest?

Efter at Gorbatjov havde styret i mere end to år, var det FE's vurdering, at han grundlæggende forfulgte samme mål som forgængerne. De ideologiske modstandere, dvs. NATO-landene, skulle svækkes gennem en bredere og mere sofistikeret påvirkning. Det overordnede mål var at opretholde Sovjetunionens status som supermagt gennem en omfattende moderniseringsproces. Én af forudsætningerne herfor var at få standset den amerikanske forsvarsindsats og hidføre en ændring af det militære styrkeforhold, der kunne muliggøre omstilling til et økonomisk effektivt samfund og tjene som en model for omverdenen. Gennem våbenkontrolaftaler søgte man at forhindre moderniseringen af NATO's styrker.⁸⁵

Sovjetunionens overordnede udenrigspolitiske målsætning var som anført af FE med uændret tekst gennem 1980'erne, nemlig

- at svække sammenholdet i NATO
- at underminere NATO's nukleare forsvarspolitik
- at bevare Tysklands deling
- at forhindre yderligere vesteuropæisk integration (politisk, økonomisk og militært).

⁸⁵ E-orientering 87/88, s. 12ff. FE's arkiv.

Det fremgår også klart af oversigterne, at den trussel, det af Gorbatjov reformerede Sovjetunionen udgjorde, i første række var en politisk trussel mod det politiske og militære samarbejde i Vesten.

I de sidste trusselsvurderinger fra den kolde krig (1986 og 1988) pegedes også på muligheden af forstyrrelser eller kriseagtige situationer i forholdet mellem Sovjetunionen og Østeuropa. Gorbatjov syntes at have givet landene i Østeuropa et større råderum, men havde ikke trukket grænserne skarpt op, og Bresjnev-doktrinen syntes fortsat at eksistere. Der peges også på flere sideløbende konflikter i Mellemøsten og på muligheden af, at supermagterne kunne blive fanget af disse.⁸⁶ Det kan undre, at FE så sent som i 1988 uden nærmere argumentation opererede med forestillingen om mulige sovjetiske militære interventioner i nabolandene i betragtning af, at Gorbatjov og Jaruzelski var meningsfæller, og Gorbatjov tydeligt havde nedprioriteret brugen af militær magt som middel.

Den mulighed at en udveksling af kernevåben kunne ske ved en misforståelse nævnes ikke i modsætning til trusselsanalyserne fra 1970'erne. I dag ved vi, at der i alle tilfælde i Sovjetunionen opstod én potentielt farlig situation på grund af fejlmeldinger fra varslingsystemerne, jf. kap. 79.

Ubådskrænkelserne af de svenske farvande

FE behandlede i *Truslen mod Danmark* også konfliktmulighederne i Norden, der dog tilsyneladende ikke blev vurderet at være af samme størrelsesorden som de øvrige nævnte. FE tog udgangspunkt i, at Norden havde været og fortsat var et lavspændingsområde, og at Sovjetunionen også havde set en interesse i at bevare det som et sådant. Når FE imidlertid ikke kunne få det sikkerhedspolitiske regnskab for nærområdet til at gå helt op, skyldtes det de formodede sovjetiske ubådskrænkelser af de svenske farvande, som man havde problemer med at forklare. Problemet lå i, at krænkelserne blev antaget at være sanktioneret af den højeste politiske instans i Sovjetunionen, hvilket man havde svært ved at bringe i samklang med Sovjetunionens øvrige optræden i nærområdet, der blev betragtet som korrekt.

Da den svenske regerings ubådsundersøgelseskommission udsendte sin rapport i begyndelsen af 1983, hed det i FE's kommentar til rapporten, at denne utvetydigt pegede på, at der var tale om bevidste krænkelser af svensk område, som var godkendt af den sovjetiske militære ledelse. Man satte krænkelserne ind i et billede, ifølge hvilket Sovjetunionen siden 1950'erne havde baseret sin politik over for Norden på trusler og løfter. Sovjetunionen havde anvendt „flere og forskelligartede midler“ til at nå samme formål. Når

⁸⁶ *Truslen mod Danmark* 1986, s. 18; *Truslen mod Danmark* 1988, s. 22. FE's arkiv.

Sovjetunionen særlig havde interesseret sig for Sverige og Norge beroede det på militærgeografiske faktorer.⁸⁷

FE synes på dette tidspunkt i det store og hele at have accepteret den svenske ubådsundersøgelseskommissions resultater, der entydigt lagde ansvaret for krænkelserne på Sovjetunionen. Men tjenestens vurderinger i årsoversigterne for 1983 og 1984 var dog så forsigtige i sprogbrugen, at man kan sige, at FE markerede en vis tvivl. I rapporten for 1983 hed det således, at der var intet i det normale (sovjetiske) ubådsaktivitetsbillede fra 1983, der har kunnet relateres til „de mulige svenske ubådshændelser“. Rapporten fra 1984 konstaterede ligeledes forsigtigt: „Der har tilsyneladende ikke været nogen væsentlig ændring i den påståede sovjetiske ubådsaktivitet i svenske farvande, men heller ikke 1984 har bragt noget egentligt bevis for sådanne operationer.“⁸⁸

I 1985 vejede man for og imod uden at nå til en egentlig konklusion, idet det hed: „På den ene side kunne de senere års krænkelser af de nordiske landes territorialfarvande tyde på, at situationen set med sovjetiske øjne ikke er helt så stabil som tidligere antaget. På den anden side bestræber Warszawa-pagten sig i sin øvrige militære aktivitet tilsyneladende på at overholde gældende regler og at undgå episoder, som kan føre til øget militær spænding i Norden.“⁸⁹

FE lagde på ingen måde skjul på vanskelighederne ved at forklare ubådstilldragelserne og gav udtryk for, at der var en række muligheder for forklaring af den sovjetiske optræden. Igennem årene blev tyngdepunktet i tolkningen også ændret. I 1985 blev det luftet som en mulighed, at den forringede svenske ubådsbekæmpelsesevne kunne have givet anledning til sovjetisk bekymring for, at andre magter skulle udnytte den militære svaghed imod Sovjetunionens interesser. I 1988 tog man emnet op igen med udgangspunkt i sovjetledelsens formodede godkendelse af operationerne herunder også med miniubåde og endte næsten helt forstående – efter til dels at have forkastet den mulighed, at krænkelserne demonstrerede supermagtens magt og vilje – med at anskue krænkelserne som værende udtryk for politisk godkendelse af „problematiske, men samtidig væsentlige militære behov sandsynligvis begrundet i operative forhold“, som det hed.⁹⁰

Det var sibyllinsk udtrykt og skal ikke her gøres til genstand for fortolkninger, ud over at man kan hæfte sig ved vurderingen, at Sovjetunionen handlede ud fra „væsentlige militære behov“.

Meget tyder på, at FE næsten fra starten var på vildspor i sin behandling af ubådsincidenterne i de svenske farvande. Den mulighed at nogle af ubådsindtrængningerne kunne være begået af andre stater end Sovjetunionen berøres

⁸⁷ EO april 1983, s. 7-9. FE's arkiv.

⁸⁸ Årsoversigt 1983, s. 128; Årsoversigt 1984, s. 43. FE's arkiv.

⁸⁹ *Truslen mod Danmark* 1985, s. 18. FE's arkiv.

⁹⁰ *Truslen mod Danmark* 1985, s. 18; *Truslen mod Danmark* 1988, s. 23. FE's arkiv.

ikke i FE's forskellige analyser – og kunne måske i sagens natur heller ikke ventes omtalt i en tekst om den sovjetiske trussel – og herved kom formentlig fra starten en vis skævhed ind i behandlingen af ubådskrænkelserne. Som senere undersøgelser har godtgjort, opererede der i 1980'erne også ubåde fra NATO-lande i de svenske farvande. Dette var FE formentlig ikke uvidende om, men har i alle tilfælde ikke inddraget det i sine vurderinger. Forsvarsministeren i Reagan-administrationen Caspar Weinberger sagde i et interview med en svensk forsker i år 2000, at NATO-ubåde opererede i svenske farvande i 1980'erne med henblik på at teste dem for muligheden af et sovjetisk angreb. Disse tests byggede ifølge Weinberger på konsultationer med den svenske regering. Den britiske marineminister (i årene 1979-81) Sir Keith Speed bekræftede, at britiske ubåde også testede det svenske forsvaret i henhold til en bilateral aftale.⁹¹ Hermed stiller sagen om ubådskrænkelserne sig i et andet lys. Emnet vil blive behandlet mere udførligt i næste kapitel under omtalen af Reagan-administrationens politik over for Sverige.

Som andre områder, der vurderedes at kunne skabe problemer i Østersøområdet, blev nævnt – dog uden nogen betoning – havretsproblematikken samt i 1980'ernes anden halvdel muligheden af militære sammenstød som følge af afhopningsforsøg – her tænkes måske især på hele flådefartøjer – eller større flygtningestrømme, f.eks. affødt af en sovjetisk militær intervention i Polen.

Konfliktmodeller

Den strategiske målsætning for Warszawapagten i tilfælde af en væbnet konflikt vurderedes i 1980'ernes begyndelse som tidligere at være at nedkæmpe NATO's styrker ved et omfattende angreb på og gennembrud af Central-

Den svenske forsvarsstabs oversigt over incidenter i 1982 angiver 52 sikre, sandsynlige og mulige ubådskrænkelser. Kortet er hentet fra "Incidenter 1982", udgivet af den svenske forsvarsstabs informationsafdeling i 1983.

⁹¹ Ola Tunander, *The Secret War against Sweden. US and British submarine deception in the 1980s*, 2004, s. 244f, 257f, 325-29 (interview med Caspar Weinberger).

fronten. Andre vigtige mål skulle være at forhindre NATO's anvendelse af kernevåben, at forhindre NATO-landenes mobilisering samt at forhindre forstærkninger i at nå frem til Europa.

Angrebet mod Vest forventedes også som tidligere at ske i to strategiske retninger, nemlig en retning mod Atlanten og en retning mod Nordsøen. Målet for retningen mod Nordsøen, der jo omfattede Danmark, vurderedes at være at søge luftoverlegenhed over Danmark, Nordtyskland og Holland, at erobre disse områder samt tilvejebringe søherredømme i hele området fra Østersøen til den østlige Nordsø. Angrebet mod Nordtyskland og Holland forventedes at have prioriteten i forhold til angrebet mod Slesvig-Holsten og Jylland, men samtidig ventedes dette dog ført med så stor kraft, at en midlertidig sikring blev etableret.⁹²

Det vurderedes i 1980'erne, at der ville kunne indsættes mellem 19 og 25 østlige divisioner i Kystfrontens område efter endt mobilisering. Divisionerne udgjorde fire armeer: 5. østtyske armé, 1. og 3. polske armé, 11. sovjetiske Gardearmé (fra det baltiske militærdistrikt). Armeerne forventedes indsat i to „operative grupper“ en mod Nordtyskland og Holland og en anden mod Danmark. Hertil kom store flystyrker, der skulle foretage den indledende luftoffensiv og efterfølgende yde støtte til operationerne på landjorden og i søen. Den samlede østlige flystyrke blev anslået til at omfatte ca. 1100 fly og ca. 500 helikoptere.⁹³

FE skrev i 1981, at det måtte formodes, at der inden for NATO kun var sporadisk kendskab til de østlige planer i tilfælde af krig. Vel som konsekvens heraf opererede man igennem 1980'erne med en række mulige styrkekombinationer for Kystfrontens angreb op i Jylland. Man lagde ikke skjul på, at andre varianter kunne være mulige, og at det ikke var muligt at vurdere, hvad der var den mest sandsynlige styrkesammensætning. Dette var også betinget af, at man som tidligere måtte operere med forskellige tidsscenarier for et østligt angreb. Det var tillige opfattelsen, at Sovjetunionen kunne vælge mellem forskellige indsatsmuligheder på grund af den i de senere år tilvejebragte fleksibilitet, hvorved blev forstået de senere års taktiske, operationelle, organisatoriske og kommandomæssige ændringer.⁹⁴

I de valgte eksempler gik man ud fra et hurtigt østligt angreb efter ca. en uges forberedelse og muligheden af et lidt senere angreb efter 11-14 dages forberedelse. Et nyt træk i 1980'ernes billede var en meget mere fremtrædende rolle for de østtyske styrker end i 1970'erne. Specielt ved et angreb med kort forberedelsestid ventede FE, at den østtyske 5. armé ville spille en hovedrolle, idet den formodedes at skulle angribe ind i Slesvig-Holsten og at skulle føre angrebet frem til Kielerkanalen. Af forskellige grunde – der dog

⁹² *Truslen mod Danmark 1984*, s. 134; *Truslen mod Danmark 1988*, s. 160. FE's arkiv.

⁹³ *Truslen mod Danmark 1984*, s. 127f. FE's arkiv.

⁹⁴ *Truslen mod Danmark*, Del II, 1981, s. 9; *Truslen mod Danmark 1984*, s. 124f. FE's arkiv.

ikke anføres, men kan antages at have været specifikke efterretningsoplysninger om polske styrkers opgaver – anså FE det for „nærliggende“, at 1. polske armé blev indsat mod Slesvig-Holsten og Jylland, enten i det indledende angreb eller til videreførelse af et angreb foretaget af 5. østtyske armé.⁹⁵

I scenariet fra 1984 blev det indledende angreb frem til Kielerkanalen gennemført af 5. østtyske armé forstærket af to polske divisioner. Desuden forventedes indsat 1-2 luftbårne sovjetiske regimente til sikring af overgangene over Kielerkanalen. Det videre angreb op i Jylland blev foretaget af 2-3 friske polske divisioner. I en anden variant af et hurtigt angreb på Vesten havde 5. østtyske armé kun en rolle at spille i de indledende kampe ved grænsen, medens angrebet frem til Kielerkanalen ville blive gennemført af 1. polske armé (fire divisioner). Ved denne variant ventedes ligeledes indsat 1-2 sovjetiske luftbårne regimente til sikring af overgange over Kielerkanalen. Angrebets videreførelse ville ske med 2-3 østtyske divisioner.⁹⁶

Fra 1985 vurderes det som mest sandsynligt, at Warszawapagten vil foretrække 11-12 dages forberedelsestid for at opnå optimal balance mellem overlegenhed og overraskelse. Det præciseres ikke, hvad den ændrede vurdering bygger på.⁹⁷

Ved et lidt senere angreb (med 14 dages forberedelse) blev der også arbejdet med den mulighed, at hovedangrebet mod Kielerkanalen og senere Jylland blev udført af styrker fra den 11. sovjetiske Gardearmé, der skulle flyttes fra det baltiske militærdistrikt til Slesvig-Holsten. Problemet ved denne variant var – hvad FE ikke dog ikke gjorde opmærksom på – at de fleste af divisionerne i Baltikum var af kategori C, hvilket indebar, at de først skulle samles og trænes op.⁹⁸

Man udelukkede (i 1988) dog ikke helt muligheden af et rent polsk angreb på Danmark. I denne variant ville det indledende angreb frem til Kielerkanalen ske med 1. polske armé, og det videre angreb ville på et senere tidspunkt blive gennemført af 3. polske armé. Ved denne konstellation ventedes 5. østtyske armé at blive sendt mod Nordtyskland og Holland.⁹⁹

Kun i et enkelt af disse scenarier regnes med den mulighed, at den østtyske 5. armé ville fortsætte op i Jylland.

Det skal nævnes, at et ændret og mere dystert trusselsbillede i forhold til det ovenfor skildrede blev tegnet af FE i et papir fra 26. maj 1987 til forsvarsministeriet. Her betonede man, at Warszawapagtens evne til at gennemføre sin strategi var forøget *meget betydeligt* i det seneste tiår, og at de styrker, der ville angribe Slesvig-Holsten og Jylland, måtte forudses at have større offensivt potentiale end tidligere. Mest interessant er, at man antydede, at Warszawa-

⁹⁵ *Truslen mod Danmark* 1985, s. 141. FE's arkiv.

⁹⁶ *Truslen mod Danmark* 1984, s. 137f. FE's arkiv.

⁹⁷ *Truslen mod Danmark* 1985, s. 141. FE's arkiv.

⁹⁸ *Truslen mod Danmark* 1984, s. 138. FE's arkiv.

⁹⁹ *Truslen mod Danmark* 1988, s. 162. FE's arkiv.

pagten havde ændret den overordnede strategi og nu lagde mere vægt på det nordtyske frontafsnit – og dermed Danmark – end tidligere. Det hed i papiret: „I tilfælde af militær konflikt mellem Øst og Vest vil det være operativ logik at lægge tyngden i de frontafsnit, hvor forsvaret ventes at være svagt eller hvor afstanden til det strategiske mål er mindst. En følge heraf er, at det nordtyske frontafsnit vil være udsat. Såfremt WAPA gennemtvinger et brud i forsvaret og kan nå frem til den tyske Nordsøkyst, vil væsentlige fordele være nået. Den nord-sydlige sammenhæng i NATO's forsvar vil være brudt. Der vil være startet en korridor, gennem hvilken især flyoperationer kan gennemføres i NATO's bagland“.¹⁰⁰

Den nye dystre vurdering – der kom samme måned som Warszawapagten (jf. ovenfor) fremlagde sin nye defensive forsvarsdoktrin – afspejlede formentlig tanker fra det amerikanske efterretningsmiljø og byggede antagelig på analyser af østlig øvelsesadfærd fra de seneste år. Tankegangen blev senere på året videregivet til en bredere offentlighed af den amerikanske analytiker Philipp Petersen. Den har givetvis fundet vej ind i NATO's officielle trusselsvurdering (MC-131), men i hvilken form kan ikke siges, da denne ikke har været tilgængelig. Vi kan kun konstatere, at den fandt genklang i Danmark. I det tidligere nævnte papir „Det efterretningsmæssige planlægningsgrundlag“ fra 1990 (jf. note 2) omtales muligheden af et sovjetisk angreb op i Jylland i 1990'erne baseret på overvejelser om, at her ville modstanden være mindst. Her er tale om den worst case-situation, der styrede den danske forsvarsplanlægning i begyndelsen af 1990'erne.

Afslutningsvis skal det bemærkes, at Warszawapagtdivisionerne under et angreb på Slesvig-Holsten i første omgang ville møde modstand fra Jyske Division og 6. Tyske Division. Jyske Divisions opgave i krig var at foretage en hurtig forlægning til den indre tyske grænse ved Lübeck og i overensstemmelse med NATO's fremskudte strategi gennemføre et stærkt stedbundet forsvar – der kunne minde om skyttegravskrig – i og vest for Lübeck. Et system af forsvarslinjer var her nøje forberedt. Umiddelbart syd for det danske forsvarsområde ville den stærke 6. Tyske Division gennemføre sin forsvarskamp. Fra dansk side forventede man ikke, at der ville blive rettet et hovedangreb mod den danske sektor, og man forudså som følge heraf heller ikke at skulle kæmpe med en stærkt talmæssigt overlegen fjende.¹⁰¹

Sjællandsoperationen

Som tidligere påpeget var det den danske vurdering i begyndelsen af 1970'erne, at en landsætningsoperation mod Sjælland havde høj prioritet

¹⁰⁰ FE's arkiv. Kl p DK. Nr. 526/87 af 26. maj 1987. Papirets overskrift: Sammenfatning vedrørende „Truslen mod Danmark“. Papiret er ikke klassificeret. FE's arkiv.

¹⁰¹ Samtale med Fg. Chef for Danske Division oberst Vagn Holm Nielsen april 2004.

inden for det samlede østlige krigsbillede, og at Øst ville sætte ressourcer af til operationens gennemførelse. I 1980'erne var man forsigtigere på dette punkt, og i *Truslen mod Danmark* fra 1984 udtaltes (s. 140), at tidspunktet for angrebet ikke kunne vurderes med sikkerhed. Mange forhold ville være af betydning for valg af tidspunkt for så „kompliceret og sårbar“ en operation, hed det. Man mente, at den taktiske situation ville bestemme beslutningen om at søge at gennemføre landsætningen. Vigtige faktorer ville være sø- og luftoverlegenhed samt karakteren af de danske forsvarsforanstaltninger. Man forventede derfor ikke, at en amfibieoperation mod Sjælland ville ske samtidig med angrebet på Slesvig-Holsten. I dag er det ret åbenbart, at Warszawapagtlandene af en række grunde nedprioriterede landsætningsoperationen i 1980'erne, hvad enten det hang sammen med udviklingen omkring Polen eller var betinget af for begrænset en kapacitet til at sikre operationens gennemførelse.

Angrebet forventedes som tidligere at blive gennemført nationsvis med indsættelse af de sovjetiske styrker på tre afsnit med en bataljon hvert sted og de polske styrker indsat på to afsnit med et forstærket landsætningsregiment på hvert afsnit. Der ventedes ikke indsættelse af østtyske styrker, hvilket må ses i sammenhæng med, at østtyskerne som nævnt trods en ikke ubetydelig skibskapacitet tilsyneladende ophørte med at øve amfibisk landsætning i 1980'erne. Inden angrebet ville der blive nedkastet luftbårne styrker (1-2 luftbårne regimenter og 1-2 luftlandestormbataljoner. Transporten af disse enheder ville kræve en betydelig luftstyrke, der blev anslået til mellem 100 og 200 transportfly pr. regimentskampgruppe.¹⁰²

I 1984 var det opfattelsen, at det sovjetiske marineinfanteriregiment og halvdelen af den polske landsætningsstyrke kunne bringes til Danmark med den eksisterende kapacitet af landgangsskibe. Hvis de østtyske landsætningskibe også blev udnyttet til denne operation, kunne resten af den polske landsætningsbrigade også løftes. Det var ikke nogen større styrke (væsentlig under 10.000 mand), der ville blive indsat til at skabe brohovedet, og meget ville afhænge af tilførslen af nye friske tropper til befæstelse og udvidelse af brohovedet. I 1988 anslås opfølgningsstyrken til at omfatte 1-2 *sovjetiske* divisioner.¹⁰³

Fra 1986-udgaven understregede FE den store betydning, som etablering af farvands- og antiinvasionsminefelterne havde for det danske forsvar. Warszawapagts risikovillighed var en ukendt størrelse, men det ville være nødvendigt for Warszawapagtstyrkerne at reducere antiinvasionsfelterne for at sikre, at landgangsstyrken kom i land med tilstrækkelig kampkraft. FE vurderede, at minerydning ville vare flere døgn efter, at de operative forudsætninger i form

¹⁰² *Truslen mod Danmark* 1988, s. 168.

¹⁰³ *Truslen mod Danmark* 1984, s. 140f; *Truslen mod Danmark* 1988, s. 168. FE's arkiv.

¹⁰⁴ *Truslen mod Danmark* 1986, s. 157. FE's arkiv.

af luft- og søherredømme var etableret.¹⁰⁴ Men det måtte jo også betyde, at hvis de operative forudsætninger ikke blev skabt, ville en landsætning være selvmord. Dette blev dog ikke formuleret.

Begrænset krig mod Danmark

Det danske trusselsbillede opererede i begyndelsen af 1980'erne som i tidligere perioder af den kolde krig med muligheden af Warszawapagt-operationer, der var rettet alene mod Danmark. I den forbindelse blev også nævnt muligheden af politisk pression. Forudsætningen for dette scenarie om begrænset krig var som tidligere en eventuel alvorlig svækkelse af NATO, men som udløsende faktor blev nu også nævnt „større interesseproblemer i Warszawapagten“. Denne tolkning er som tidligere vanskelig at forstå på grund af de implicite forudsætninger. Det er svært at forestille sig, hvorledes et kup mod Bornholm eller Falster skulle bringe nogen løsning på Warszawapagtlandenes meningsforskelle.

Mere interessant er det måske, at man i 1981 – og uden tvivl i sammenhæng med mobiliseringen af modstandere mod NATO's dobbeltbeslutning i Vesteuropa – forudså en forstærket subversiv indsats fra Sovjetunionens side. Man udelukkede ikke, at der kunne blive skabt spænding mellem befolkningsgrupperne i det danske samfund gennem de subversive aktiviteter, som kunne resultere i egentlig terroristaktivitet.¹⁰⁵ Teksten om muligheden af subversive aktiviteter er desværre holdt i så generelle udtryk, at det er svært at få et indtryk af den faremulighed, der beskrives.

I 1984 – efter Reagan-administrationens militære oprustning og iværksættelsen af NATO's dobbeltbeslutning – sporedes øget fortrøstningsfuldhed hos FE og nu afskaffede man muligheden af en isoleret militær operation mod Danmark, idet det hed, „at sandsynligheden for et isoleret angreb på et enkelt NATO-land er meget ringe“.¹⁰⁶

Konklusion

FE's vurdering gennem 1980'erne var, at supermagterne ikke ville lade det komme til militære sammenstød i Europa på grund af faren for eskalation til kernevåbenkrig. Det indebar, at sandsynligheden for en militær konflikt i Europa – som i 1970'erne – blev anset for ringe. Fra 1984 betragtede man også et begrænset angreb mod Danmark alene fra Warszawapagtlande som udelukket. Man turde dog ikke totalt udelukke muligheden af en storkrig

¹⁰⁵ *Truslen mod Danmark*, Del II, 1981, s. 37. FE's arkiv.

¹⁰⁶ *Truslen mod Danmark* 1984, s. 123. FE's arkiv.

iværksat af Warszawapagten og bibeholdt den som en teoretisk størrelse. Derfor videreførtes også – uagtet mere og mere umiskendelige krisetegn i samtlige Østlande – det worst case-scenarie, der havde været en vigtig forudsætning for samarbejdet og styrkeplanlægningen inden for NATO.

Dette scenarie byggede som 1970'ernes scenarie på storstilede offensive operationer ind i Vesteuropa, herunder også operationen op i Jylland samt – afhængigt af forløbet af de indledende operationer – en landsætning på Sjælland. Det var vurderingen, at Warszawapagten i kraft af øget fleksibilitet havde styrke til at gennemføre en sådan operation og var interesseret i at fastholde den som en konventionel operation. Man hæftede sig herunder også ved en formodet øget kapacitet til at gennemføre de indledende store luftoffensiver og ved voksende problemer for vestlige fly med at gennemtrænge luftforsvaret over den vestlige del af Østersøen og DDR

Omvendt fastholdt Vesten ifølge FE sin taktiske og teknologiske overlegenhed på flådeområdet, en overlegenhed, der i 1980'erne tilsyneladende forudsås anvendt til at rette dybe stød ind i Østersøen i tilfælde af krig.

Uagtet de voldsomme diskussioner om NATO's dobbeltbeslutning, der truede med at dele NATO, står det klart, at for NATO-landene var tyngden allerede fra begyndelsen af 1980'erne forlagt fra den militære til den politiske trussel. Vurderingen af Gorbatsjov var, at han søgte at redde Sovjetunionens magtposition gennem et omfattende moderniseringsprogram. I forhold til forgængerne var midlerne men ikke målene forskellige. Mellem linjerne blev skrevet, at Gorbatsjov repræsenterede en betydelig politisk trussel, idet den pragmatisme og effektivitet, som han indførte i den traditionelt stive sovjetiske udenrigspolitik, indebar større muligheder end tidligere for at nå langsigtede sovjetiske politiske mål i form af bl.a. NATO's opløsning.

FE's vurdering af Sovjetunionens optræden i Østersøområdet var, at Sovjetunionen ønskede at opretholde området som et lavspændingsområde og stort set overholdt de militære spilleregler. Denne tolkning vanskeliggjordes af ubådsincidenterne i de svenske farvande, som man havde svært ved at få til at passe ind i det generelle billede, og hvor en række tentative tolkninger blev afprøvet igennem 1980'erne. Det står i dag klart, at en række ubådsoperationer i de svenske farvande blev udført af NATO-lande og formentlig var udslag af Reagan-administrationens sikkerhedspolitiske strategi over for Sovjetunionen. I denne indgik hemmelige operationer i betydeligt omfang. Ved ikke at reflektere disse forhold synes FE fra starten at have været på usikker grund i sine forsøg på at finde det sovjetiske rationale bag ubådsincidenterne.

